

Василь Чапленко

милі підписки

виправ

КОМУ ПОВІМ ПЕЧАЛЬ МОЮ?

Невеселі підсумки мого життя й творчости

Дорогому Сидорові Мико-
лайовичу, співтворце-
ві цієї книжечки, на
добру знайку про на-
шу співпрацю.

22 серпня 1988 р.

В. Чапленко

Василь Чапленко

Малюнок з фотографії 1963 року
Семена Старова.

КОМУ ПОВІМ ПЕЧАЛЬ МОЮ?

Ще раз про труднощі для моєї творчої діяльності на еміграції

Про ці труднощі я вже писав у своїй автобіографії, надрукованій у Збірнику, виданому з нагоди мого 75-річчя (Нью-Йорк, 1975), у моїй книжці "Мій голос у пустелі" (Нью-Йорк, 1979), як також у трьох додатках на правах рукописів до цієї останньої. А ці труднощі виникали з того, що я, опинившись на еміграції в середині сорокових років мого віку й цього ХХ ст., намагався безкомпромісово дотримуватися високого рівня в ієрархії літературних, культурних та наукових вартостей у, на жаль, невідповідних для такої діяльності суспільних середовищах.

Першим таким середовищем була для мене Галичина, куди я прибув 1943 року за німецької окупації, де я несподівано нахопився на галицьку клерикальну "самоцензуру", поєднану з низьким рівнем ієрархії культурних вартостей, як про це свідчать безглузде оформлення моєї повісті "Пиворіз" (намальовано без узгодження зі мною чотирьох пиворізів біля барила з пивом) та зміна теж без узгодження зі мною заголовка моєї комедії на "Знайдений скарб". Там же забраковано дві мої написані "захалявно" ще в СРСР повісті та ще й з участю харківських пристосуванців до цього середовища Ю. Шевельова, Г. Костюка, Ю. Лавріненка, які були членами журі в літературному конкурсі...

Порівняно вільно я почав був діяти після закінчення Другої світової війни в таборових умовах "переміщених осіб" за американської окупації Баварії, в м. Аугсбурзі. Там я заснував першу повоєнну українську газету "Наше життя" й інші видання, як от журнал "Заграда". Я взяв участь у створенні Університетських курсів, для яких уклав навчальний план, розра-

хований на трирічний бюджет часу. Але й у цій останній діяльності не обійшлося без шкідницької "діяльності" Ю.Шевельова у його підлабузницькій до галицьких уже емігрантських "підприємств". Коли було вирішено зробити наші Університетські курси філією заснованого пізніше в Мюнхені галицького УВУ, то Шевельов на тамошньому засіданні перешкодив затвердженню мене професором (сказав, що в Чапленка нічого, крім газетних статей, немає), і мене в середині навчального року архівіст П.Курінний звільнив з посади викладача на згаданих курсах. А коли видавано тритомову Енциклопедію українознавства за редакцією В.Кубійовича та З.Кузелі, то Шевельов, як редактор літературного "відділу", викреслив мене з неї як письменника та як редактора отих моїх видань.

Ну, а потім дійшло до того, що галицькі бандерівці викинули мене вже з приміщення редакції газ. "Наше життя" фізичною силою таборової поліції. Мене і формального редактора Павла Котовича...

Коли я наприкінці 1949 року прибув до вільної країни - США і, заробивши фізичною працею 300 доларів, то вирішив видавати "часопис для всіх" під назвою "Всесвіт". Я тепер не пригадую, чому я так цей часопис назвав, але, мабуть, ця назва призвела до того, що цей мій часопис не "всім" припав до смаку, і через те цей мій задум виявився невдалим. Справа в тому, що М.Григоріїв намалював цю назву на тлі зоряного неба, з планетами, тобто натякнув на ширший від Землі світ. А що я почав друкувати свій часопис у друкарні галицького видавництва "Свободи", то старий працівник цієї газети Демидчук запитав мене: "Як ви думаєте, чи Ісус Христос був на Марсі?" І хоч я відповів "обережно", мовляв, "у святому письмі сказано, що він прийшов на землю, щоб спасти людей від гріха", то це керівників В-ва не заспокоїло. Особисто такими "незаспокоєними" були вищі за Демидчука ран-

гами - голова ("предсідник") УНС Д.Галичин та головний редактор газ."Свобода" Л.Мишуга. Щоб припинити таке "безбожне" видання, вони застосували метод саботажу: за перше число я заплатив 75 дол., за друге - підвищено до 125 дол.... А коли я готував матеріял до третього, мені сказали, що за це число я вже мав би заплатити аж 150 дол. Ну, а що тоді, на початку 50-х років у США вже було багато нових післявоєнних емігрантів як можливих читачів добре в мовно-технічному сенсі редагованої газети, яким редактором я виявив себе в двох числах мого "Всесвіту", то оті керівники В-ва, вирішивши видавати недільне видання газети "Свобода", запросили мене на цю роботу. Але в другому числі цього видання "Свободи" я нахопився на клерикальну галицьку "самоцензуру", згадавши в редакційній статті "Марію" Т.Шевченка: Л.Мишуга заборонив мені писати редакційні (передові) статті. А далі я вже працював під постійним цензорським наглядом С.Гординського, хоч він був формально моїм помічником для малярських матеріялів, плюс інтриги І.Кедрина... І, кінець-кінцем, мене звільнено з мотивом, мовляв, що "хоч у вас є знання, але ви не знаєте, що можна друкувати, а чого - ні" (так сказав Д.Галичин).

А крім того, й Ю.Шевельов, якого тоді ще не було в Америці, "знайшов" мене й на цьому континенті. Коли я тоді, як він повикреслював мене із згаданої Енциклопедії українознавства, запротестував проти цього в пресі, він надрукував у журналі "Нові дні" за листопад 1952 року (виходив у Канаді) таке: "Ах, місце в енциклопедіях здобувається... не числом (?) за друкованого паперу (як бачимо, в нього "папір" можна рахувати! - В.Ч.), а талантом, розумом (sic! - В.Ч.) і вмінням сказати власне слово". Це був уже кримінальний напад, що позбавляв мене в розквіті моїх здібностей розуму, але в мене ніколи не було так багато грошей на ад-

воката, щоб цього мого ворога в суді провчити...

Відчув я "побожну" галицьку цензуру й тоді, коли І.Тиктор у Канаді 1951 року видав мою повість "Люди в тенетах". Він не тільки домігся від мене дрібних викреслень із тексту та викинув цілий розділ всупереч моєму протестові, а й намалював на обкладинці забиту дошками церкву з комуністичними зірками замість хрестів, дарма що в тексті цього мого твору немає навіть згадки про церкви в будь-якому сенсі... Як "привітали" це Тикторове видання "східняки", я написав докладно в згаданій на початку цієї статті своїй автобіографії, і тут цього не подаватиму, — тільки скажу, що й у цій справі напаскудили мені полигачі Шевельова Г.Костюк та малоучок (війна перешкодила здобути освіту) Ів. Кошелівець...

Якщо згадати мою громадську та наукову й публіцистичну діяльність у Нью-Йорку, то це були: а) я був одним із двох засновників УВАН у США та творцем її перших видань, б) був одним із двох засновників Літературно-мистецького клубу (разом із С.Литвиненком) та організатором їх прилюдних зібрань, часто з моїми доповідями...

Але в УВАН я зміг працювати тільки до прибуття до Нью-Йорку Шевельова з його харківськими полигачами, а ця кліка позбавила мене навіть дійсного членства в цій установі, і це призвело до мого виходу з її складу. Із Літературно-мистецького клубу мене "видалили" галичани С.Гординський та Р.Купчинський...

Можна ще згадати те, що мене не допущено в членство так званого Об'єднання письменників "Слово", а в цьому також "заслуга" того ж таки Г.Костюка та агронома Ю.Лавріненка. Та це мене не дуже зажурило: в ньому діяли т.зв. "нью-йоркчани", а їхнім надхненником

був... "авангардист" Шевельов...

У такій несприятливій для моєї творчої діяльності емігрантській атмосфері я не міг не мати певних труднощів для публікації менших моїх белетристичних, публіцистичних чи й наукових текстів у часописах. Коли я "відкрив" забутого В. Винниченка, то поважнішої статті про нього не зміг ще в Авґсбурзі надрукувати в тій газ. "Наше життя", яку я заснував, але яку вже редагував за межами табору соціяліст П. Феденко. У недільному виданні "Свободи", що її я технічно редагував, Л. Митшга не дозволив відзначити навіть перших роковин смерті цього геніального письменника! А після того, як І. Тиктор видав мені "просамодцензуровано" повість "Люди в тенетах", я вже майже не пробував видавати книжок... не своїм коштом. Ну, а в цьому була й користь для моєї невтомної у вільному світі Америки творчості, - я писав так, як думав, я творив так, як це підказував мені мій талант письменника - прозаїка, драматурга, навіть почасти поета. А в царині красного письменства я маю тепер на схилі мого віку такі надбання, яких не має тепер ніхто не тільки з еміграційних письменників, а й на Україні! Я - єдиний творець із покоління 20-х років Наддніпрянщини й Кубані, який дожив до такого віку, всупереч страшним "можливостям" і для моєї загибелі. Ось деякі з тих "можливостей": три "радянські арешти", з можливістю бути затопленим у баржі за першого з них у Дніпрі; три жидислідчі ДПУ ставили мене "к стенке"; у Гестапо я відмовився стати бургомістром, і німець сказав мені: "Иди и подумай. Но знай: меньше расстрела не будет"; у Львові мене викликали на допит до СД, а як я після цього попросив перевести мене до Кракова, там німецька поліція не тільки не прописала мене, а й загрозила арештом, якщо я не виїду негайно до Німеччини, і цей німецькомовний документ я маю в себе й тепер; у Брукліні чор-

ний грабіжник ударив мене важким дричком по голові так, що я упав непритомний (вперше в житті), а як він (а було їх два) стягав своїми мавп'ячими пазурами годинника з моєї руки, то я опритомнів і побачив у світлій плямі під авто, до якого мене притиснуто, ка лоу крови, яка натекла з мого носа...

Отож я, кажу, з такими пригодами й дожив до глибокої старости та ще й надбавши за довгий вік згаданих вище культурних вартостей. Таку людську одиницю в культурному суспільстві могли б тільки шанувати. Але в нашому гетто мене поставили в таку ситуацію, в якій опинився був у Празі чеський геніальний лірик О.Олесь, який написав тоді ось так:

Ну й веселі ж наші дні!
Все важке сидить на дні,
А на поверсі сміття
Розсмаковує життя.

На підтвердження такої суспільно-емігрантської "атмосфери" й для мене я наведу в цьому тексті тільки декілька "прикладів" переважно з минулих 1985, 1986 та 1987 років.

Передусім я згадаю про те, як мене "посадив на дно", зганьбивши оту мою заслужену старість, здавалося б, поважний та обізнаний із моїми надбаннями редактор газ. "Українські вісті" Михайло Смик. Я ж у його газеті дещо друкував, а в УРДП-івських же "Нових днях" я на протязі багатьох років понадруковував дуже багато всяких творів та статей! На жаль, тепер виявилось, що він навряд чи був достатньо освічений, щоб правильно оцінити хоч тільки ці мої надбання. А коли з України прибув мій короточасний із Дніпропетровського "землячок" Василь Сокіл і запропонував йому для друку свої спогади під заголовком "Червона калина", він не добачив у цій назві історичного неумства автора спогадів, який пісню галицьких січових стрільців з Першої світової

війни подав як "одвічний образ (треба б "сим вол" - В.Ч.) України", дарма що йому ще на Україні казали, що це "бандерівська (?) пісня", і ці "спогади" під таким заголовком надрукував. Не знаючи повністю "секретів творчості" цього мого "землячка", я надрукував у Смиківій газеті похвальну рецензію на його повістку "Така довга ніч" під заголовком "Сатирична повість в оригінальній формі", відзначивши в делікатній формі безсумнівну авторову запозичку з мосі повісти "Загибіль Перемітька" мотиву папуги. (Між іншим, з огляду на це він не тільки не подякував мені за цю рецензію, а й не згадав про неї, хоч ще телефонував до мене). Та от коли в "Українських вістях" був надрукований ентузіастичний дитирамб дилетанта Віт. Бендера "Барзум - ви(й)нятковий пес", а в ньому автор згадав про якийсь зв'язок цього Соколового пса із конем у творі киргизького письменника, Ч. Айтматова, про якого сам Сокіл похвально згадував у телефонічних розмовах зі мною, обіцяв мені прислати, але не прислав, бо, очевидно, побоявся, щоб я ще й про цю запозичку щось не подумав. А я таки й "подумав" та надрукував у газ. "Український голос" статтю "Ще трохи про повість Василя Сокола "Така довга ніч". І от після цього Мих. Смик дозволив своєму "гумористові й сатирикові" Ол. Шпильці зневажити й прямо мою старість, написавши в фейлетоні "Така коротка приязнь" таке: "Хоч Василь Кирилович також розгніваний на Віталія Бендера, що і той не згадав його рецензії, проте він вдячний, що пригадав йому (проклята старість!) - "твір, про який мені сам Василь Сокіл говорив..." Але цей Ол. Шпилька ще більше обпаскудив мене образливими для мене вигадками А. Юриняка. Смик дозволив Бендерові "пояснювати" в другому його писанні мою "старість" мою констатацію Соколових плягіатів. А як я у чемній формі написав Смиківі спростування усіх цих дурниць, він цього мого про-

тесту не надрукував, а ще й ударив гидотою самого богемника-п'янюги В. Сокола - пасквілем "Пане професоре, - до бар'єру!" І от у цьому факті виразно виявилось те, що Смик абсолютно нічого з моїх друкованих у "Нових днях" тощо наукових праць не зміг через свою недостатню освіченість зрозуміти, як і далі не розчовпав неучтва цього брутального типа в обороні "червоної калини" як "одвічного образу України" (Сокіл у цій писанині боронить цей "образ").

Та найгірше в цьому Смиковому ударі по мені було те, що він дозволив цьому п'яниці не тільки "заперечувати" свої плягіяти, а й вийти за межі своїх компетенцій та спалювати мене як науковця (він ужив цього слова в зневажливих лапках, назвав мене "безсовісним" тощо) й публіциста, ба й загрозити мені наприкінці цього свого пасквілю якимсь "бар'єром"...

Звертався я листом і до голови В-ва "Українські вісті" А. Лисого з проханням оханути редактора Смика, але й від нього не було ніякого відгуку... Нарешті з весни 1987 р. Смик перестав висилати мені свою газету! Тепер я маю підозру, що до цього останнього ворожого до мене Смикового "жесту" спричинився мій конфлікт із редактором М. Дальним. А цей останній, надрукувавши в грудневій числі (1986 р.) "Нових днів" нечесну "Відповідь В. Чапленкові" П. Одарченка, в січневому числі 1987 р. надрукував, всупереч моїй забороні з огляду на оту публікацію Одарченкового писання, моє оповідання "Чий це злочин?" А як на це оповідання "відгукнулися" негативно типи, які бояться жидів (між іншим, неслухно), зокрема зашифрований у редактора Дального явний невіглас І-нко Микола Гр(игорович) написав: "І справді: чий то (?) злочин? Ну, авторі, ще й на старі літа (підкреслення моє - В.Ч.) можна простити, нехай ляпає (підкреслення моє - В.Ч.), то цей редактор не тільки таку гидоту надрукував, а ще й заголовив "Не во(?)-

гнів писане"...Навіть у наступному числі він ще один "протест" якоїсь Валентини Юрченко надрукував, яка назвала моє оповідання "доливання оливи (?) до вогню"...

А коли я надіслав йому свій протест під заголовком "Кому повім печаль мою?" проти такого зневаження моєї заслуженої старости, то він безцеремонно викреслив із мого тексту моє пояснення для читачів, чому І.М.Чинченко образився на П.Одарченка, коли той згадував у своїй статті його прізвище з "п(ан)", а ймення - з по-батькові". А справа була в тому, що Чинченко, колишній агроном-східняк у Львові за німецької окупації висвятився на греко-католицького священника, - звідси й його греко-католицьке двоймення "Іван-Мар'ян", і він підписується із "св'ящ."

А до всього цього М.Дальний надрукував неправду, що нібито він "уперше" викреслив частину з мого тексту, тим часом як таких випадків у моїй співпраці з ним було багато, але в мене немає місця їх тепер згадувати. Та найдужче цей редактор ударив мене тим, що відмовився надрукувати надіслану разом із розглянутим текстом мою відсіч Петрові Одарченкові "Як нечесно відповів" "мій приятель (переважно листовний) на мою статтю "Я протестую!"

Використав цю нагоду, щоб "посадити мене на дно", і Шевельов. Він зігнорував у недавно виданім у в-ві "Пролог-Сучасність" своїм старечім писанні "Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус" всі мої лінгвістичні праці, в тому числі й "Історію нової української літературної мови". А як я написав про це в статті "Дещо про книжку Юрія Шевельова" і надіслав до газ. "Український голос", то там її надруковано, але з викресленням двох місць, що в них я згадав давню співпрацю Ю.Шевельова з Наумом Кагановичем у боротьбі з "народництвом у мовознавстві", а в даній праці він уже Наума Кагановича засудив.

... А коли подумати про те, що все моє величезне надбання в красному письменстві та в двох наукових царинах - у мовознавстві, зокрема з моїм науковим відкриттям для індо-європейського мовознавства - з адигейською теорією, з літературознавства (40 книжок, плюс багато незібраних у книжках текстів) можуть ніколи не дійти (не будуть допущені) до українського народу, то як не сказати майже крізь сльози: "КОМУ ПОВІМ ПЕЧАЛЬ МОЮ?"

Р.У зв'язку із згаданим на стор.8 цієї статті віршем О.Олеся я мушу сказати, що мотив моєї печалі, а звідси й заголовок цієї моєї книжки я взяв у нашого геніяльного лірика О.Олеся, - він тож назвав свою останню збірку поезій.

Примітка. Якби я був жид, то моя адигейська теорія давно стала б надбанням світової науки, а наші чи, власне, галицькі "мовознавці" її "затикали". Найбільше "тикав" Яр.Рудницький, надрукувавши в "Свободі" аж три пасквілі, а мені не дано можливості спростувати його наклепи. Василь Лев повернув мені дві мої статті з цієї теорії, призначені для ювілейного збірника ІТШ, мовляв, "Якесь там напівкочовниче плем'я - і великий український народ". Редактор The Ukrainian Quarterly М.Душник, небіжчик уже, який незадовго до своєї смерті купив собі в УВУ докторат, але мою англійськомовну статтю повернув... за браком місця в його журналі.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ
ДО ЛЮБОВИ ДРАЖЕВСЬКОЇ

Шановна Добродійко!

Можливо, що Ви не аби як здивуєтеся, одержавши цього мого листа, а прочитавши його, може, й скажете від люті. Але, як кажуть, за роблене хоч із'їх! Звичайно, це "зароблене" не дуже Вам смакуватиме. Воно б ще дужче Вам не "посмакувало", якби я написав оцей мій "відгук" на Ваш підлий учинок ще тоді, коли Ви опублікували своє зухвале писання в ж. "Нові дні" за квітень 1960 р., чи, може, тоді, коли я писав свій протест "Чому тільки член-кореспондент?" надрукований у ж. "Самостійна Україна" за липень-серпень 1974 р., а надто коли я видавав свою книжку "Мій голос у пустелі".

Отож я аж тепер дав Вам одкоша! Але Ваш нечесний учинок ще й тепер не став не такий нахабний через його "задавлення" тому, що, поперше, я з Вами ніколи нічого на пеню не мав, а подруге, Ви це зробили, підлабузюрчись до двох моїх ворогів, як я скажу конкретніше далі. А втім, можливо, що Ви й самі вже догадуєтесь, про що й про кого буде в мене мова...

Я не пам'ятаю, як воно сталося, що я свого часу не звернув увагу на це Ваше паскудство, власне, на Ваше нечесне писання "Десять років праці Української Вільної Академії Наук у Сполучених Штатах (очевидно, "Америки"-В.Ч.)".

А тепер я це Ваше паскудство знайшов, вичищаючи своє мешкання від непотрібного часописного мотлоху та підбиваючи підсумки мого життя, моєї літературної, наукової та громадської діяльності у нашому "вільному гетто" (сюди входить і "Вільна Академія Наук"). Тож із огляду на таку мою "турботу" я мушу зафіксувати для історії й Вашу нечесну участь у зневаженні отих моїх діяльності.

Передусім я можу сказати, що не Вам би, з Вашою "кваліфікацією" дописувачки до газет братися було за таку тему, бо навіть з боку побудови та мовостилю це Ваше писання безглузде, безпорадне. От коли Ви пишете про "десять років" УВАН, тобто десять років її історії, то треба було б почати розділом "Трохи історії", а тим часом Ви подали спочатку список "тих, що відійшли у вічність". Не врятували Вашої безпорадності й ті десять увідних рядків, що перебудуть цьому дурному "спискові", бо в них Ви пишете не про те, про що йде мова в цілості писання. А особливо брехлива Ваша стаття (а не "авторка" - В.Ч.), яка нібито "згадує лише окремих людей". Адже в самому "спискові" "тих, що відійшли у вічність" Ви назвали понад двадцять осіб, дарма що ці Ваші "люди" - не тільки "мерці" в біологічному сенсі, а й у їхній непричетності до створення УВАН та її діяльності. Не можна сказати навіть про Д. Дорошенка, який насправді навіть пальцем не поворухнув, щоб щось варте уваги для цієї установи зробити. А з якою "пишною патетикою" в мовостилі та неграмотно Ви написали про всіх цих "мерців", зокрема й про Д. Дорошенка! А ось як некомпетентно "підсумували" Ви їхні "заслуги": "Жили недармо (?) покійні, (ця кома моя - В.Ч.) і записані їх імена в новітніх літописах (sic!). Їх праця спричинилась (?) до того, що в історії лишився доказ (?) того (?), як можуть творити українці за умов свободи, а до скарбниці світової культури (?) увійшли здобутки української науки". Яка це безглузда нісенітниця, написана "за умов свободи"! І як міг редактор "Нових днів" таку дурницю надрукувати?!

А от одного ще живого тоді, коли Ви писали цю свою (взявши вже цілість Вашої писанини) нісенітницю, науковця й громадського діяча, який був не тільки одним із двох ініціаторів-засновників УВАН у США, а й, сказати б, "душею"

в перші роки діяльності цієї українознавчої наукової установи, Ви зухвало викреслили з історії! Це Ви так учинили зі мною, з Василем Чапленком, з найкваліфікованішим тоді, на початку 50-х років серед небагатьох ще нових наших емігрантів у США українознавцем, як і взагалі лінгвістом та літературознавцем. Між іншим, мій лінгвістичний фаховий профіль засвідчено в рекламі моєї книжки "Дещо про мову", збірки теоретичних статей", надрукованої під Вашим текстом та під портретом другого ініціатора-засновника УВАН у США М. Ветухова, біолога, який вивчав тоді "довговічність мухи" (так нелогічно визначив він свою тему на засіданні Управи, бо ж він ще мав дослідити, чи "муха довговічна"), а з цим науковим профілем він надавався в цій УВАН тільки на адміністратора чи, як стали пізніше його називати, "президента". У цій ролі він проявив себе спочатку добрими діями (напр., знайшов приміщення для УВАН), але разом з тим це призвело й до його "диктаторського" втручання в мою фахову роботу в цій нашій установі. От Ви згадали в петитній примітці на II сторінці "Науковий збірник", ч. I, але нахабно замовчали мою ініціативу й редакторську працю над цим виданням. А втім, тут Вас могло б дезінформувати те, що на відповідній сторінці надруковано не тільки моє прізвище як "літературного редактора", а й фіктивну "редакційну колегію" з осіб, які нічого не могли в цьому Збірнику редагувати, та ще й прізвище М. Ветухова як "головного редактора", який, як я показав на отому прикладі про "вік мухи" (так би правильно треба було б сказати) не зміг грамотно та логічно визначити навіть своєї теми. Але таку дезорієнтацію можна б було у Вашім писанні вибачити тоді, якби Ви мене при цьому згадали хоч як "літературного редактора" чи взагалі при якійсь іншій нагоді в своїй писа-

нині, та Ви цього не зробили... Адже Ви, користуючись перевиданим із моїм підписом "Правописним словником" Г. Голоскевича, не згадали про мій підпис як секретаря Мовознавчої секції (а фактично керівника її, бо згаданий у Вас Р. Смаль-Стоцький ніколи навіть не був у нас)....

Ще нахабніше повівся зі мною М. Ветухов тоді, коли я, той, хто вперше знайшов ще в Європі забутого В. Винниченка, а тут, у Нью-Йорку, у нашій УВАН створив Комісію для охорони літературної спадщини цього генія та задумав видавати збірник "Володимир Винниченко", цей "диктатор" заборонив умістити в цьому Збірникові мою доповідь "На відхід чесного з собою", виголошену в Нью-Йорку на багатолюдних зборах 8 квітня 1951 р. Ба, більше: коли я замість цієї доповіді написав двосторінкову передмову, Ветухов і це заборонив, а натомість сам написав декілька речень, що я їх мовно й логічно упорядкував... А Ви, нечесна його прихильниця з тієї, либонь, причини, що ходили з ним "під ручку" (таке я раз випадково бачив "вечерком" біля Бібліотеки на 42 вулиці в Нью-Йорку), написали про нього таке: "М. О. Ветухів відійшов у вічність, залишивши слід (?) у дослідженнях (?) редактованих ним (?) українських та англійських публікаціях"....

А якщо Ви маєте на увазі The Annals, то ідейно міг задумати цю ранню асиміляцію вільної української науки автор дослідження... "довговічності мухи"; бо на одному із засідань Управи він сказав: "Не штука видати працю українською мовою, ні, ви видайте англійською..." Але практично це здійснив ще довоєнний емігрант із Галичини Юрій Луцький, який тоді писав у Колумбійському університеті докторську дисертацію на українську тему, а до мене приїжджав для консультацій на 7 вулицю,

де я спочатку жив.

Ви некомпетентно розхвалили й видавничу діяльність УВАН, а тим самим зменшили й оті "редакторські заслуги" М. Ветухова. Якщо взяти ті видання, які Ви згадали на І4 сторінці, то це все перевидання раніше друкованих і необов'язково цінних книжок. Це: "Місто" В. Підмогильного, не найкращий його твір, "Твори" М. Куліша, частково пофальшовані, "Спогади" Є. Чикаленка, за які його син Левко Чикаленко одержав 800 дол., погіршений варіант поеми божевільного Т. Осьмачки "Із-під світу" (у першому виданні "Поет"), "Мана" Гуменної, що була надрукована раніше в ж. "Літературно-науковому віснику", ч. І. Або от Ви написали: "Академія може бути горда (?) з того, що видала книгу Д. Чижевського "Історія української літератури", яка є новим словом у інтерпретації українського культурного (?) процесу". А тим часом це був передрук дуже невдалої праці, на яку я надрукував дуже негативну рецензію. Так само погудив її й С. Гординський. "Темнота" У. Самчука - безпорадна в літературному сенсі...

А з моїх поданих тоді до видання двох творів (роман "Чорноморці" та збірка оповідань) та однієї наукової праці не надруковано жадної!

А пояснити це можна не тільки злему волею Ветухова, з яким, до речі, я не мав ніяких явних конфліктів, а й інтригами харків'ян, таких, як от Ю. Лавріненко й інші. А з них мій ворог ще зі Львова Шевельов - написав навіть листа Ветухову, в якому писав, що він в УВАН не зможе працювати, поки в ній буде Чапленко (про цього листа мені казав І. Замша). Отож прийшовши раз на засідання Управи, якої членом я був, я із здивуванням почув інформацію Ю. Лавріненка, агронома, якому допущено редагування "Наукового збірника", ч.

2, а цей "редактор" інформував і про те, що він написав до Швеції Шевельову, щоб той дав якусь статтю для цього збірника... А коли я не втерпів і з обуренням запитав Ветухова, чому це так несподівано вийшло: запрошено далекого Шевельова, а мене, близького навіть не повідомлено про задумане видання, то цей президент сказав: "А це редактор робить селекцію..." "Ну, хіба так, - відгукнувся я: - він же агроном-селекціонер..." І в цьому "Науковому збірникові" вже нічого мого не могло бути. Та й із текстів його знати, що не я редагував... А яке нахабство щодо мене виявив цей "мухознавець", коли відмовився дати мені довідку про те, що я - член УВАН, а з цією довідкою я міг би був улаштуватися на працю в "Голосі Америки", - Петрові Одарченкові дав, і він там улаштувався, а мені - ні!

А з яким цинізмом він це зробив! Коли керівник українського підвідділу Н. Григоріїв написав мені, що він хотів би прийняти мене на роботу, але для цього треба, щоб я надіслав довідку про моє членство в УВАН. Я приніс тоді Ветухову готовий англійськомовний текст такої довідки, але він сказав мені, що підпише... "пізніше". Я прийшов через тиждень, але почув від нього... те саме. Так я ходив півтора місяця щотижня... А потім пішов далі "клінувати"... А коли появилася у США Шевельов і його обрано на президента, то мене "оформлено"... як члена-кореспондента, інакше сказавши, видалено з членства в тій установі, яку й я засновував! А довідався я про оте "оформлення" з того, що до мене бухгалтерка Несина почала надсилати вимогу, щоб я сплачував заборгованість свого "членства-кореспондентства". А я їй двічі писав, щоб вона викинула моє прізвище з картотеки. А "підставою" для такого "визначення моєї

кваліфікації" було, либонь, те, що ще спочатку, під час пересилання з Німеччини матеріалів до нашої УВАН, заходами, очевидно, того ж таки Шевельова (який був тоді там, а сам В. Міяковський не міг цього зробити, бо з ним у мене не були завжди добрі взаємини, та й список моїх наукових праць я, емігруючи до США, там лишив), надіслано список членів, у якому біля мого прізвища було написано, що я "неоформлений!"

Але ще й за президентства Ю. Шевельова я фактично редагував видання п'єси В. Винниченка "Пророк", хоч у редакційній колегії були ще Г. Костюк та В. Порський, які української мови не знали так, як я. А що я із Шевельовим не міг контактуватися, то "зв'язковим" між нами та президентом був Костюк, і через нього Шевельов наказав видати цю класичну драму геніального драматурга під "шапкою": "З нашого минулого". Чи міг би хтось так "оформити" видання нашого часу, наприклад, "Кобзаря" Т. Шевченка?

Але тут знов виникає питання безпосередньо до Любови Дражевської: коли Ви й про Шевельова як мого другого ворога написали з похвалами, то чим він Вас приваблював? Чи не тим, часом, що був безженний? А Ви ж писали свою псевдоісторію УВАН за його "влади"!

Але це вже тільки приблизний мій здогад. Тож я хочу наприкінці цієї моєї статті запитати Вас: що Вас спонукало так тяжко зневажити мене, того дуже активного учасника в роботі УВАН за перших років, коли мені ще не перешкоджали працювати, а з Вами я ніколи нічого на пеню не мав і нічого злого Вам не заподіював? А крім того, ми ж із Вами були ще й знайомі, а не цілком чужі, і Ви насправді знали про мою безсумнівну ще з України та з австрійського періоду в Німеччині наукову кваліфікацію!

КОРОТКО ПРО УРОЧИСТЕ "СВЯТКУВАННЯ" 80-РІЧЧЯ

І. КОШЕЛІВЦЯ ТА ЙОГО "ПЕРЕДІСТОРІЮ"

Це сталося 27 листопада 1987 року в Нью-Йорку з ініціативи американського державного видавництва "Пролог"-"Сучасність" та із співучастю місцевих УВАН і НІШ.А головним доповідачем-хвалителем на цьому "святі" був мій листовний приятель "проф(есор)" без такого юридичного звання та без жадної наукової книжки (за винятком його самохвальної "Біобібліографії", виданої в Канаді чи, либонь, не коштом державного "ґренду"). І от цей мій листовний приятель, який в останньому листі (з 1 січня 1987 р.) до мене писав "Василію Кириловичу... запевняю Вас, що я завжди ставився й ставлюся до Вас із глибокою пошаною!" та який, знаючи добре про хамський напад цього "ювілята" на мене, не полінувався прибути з Вашингтону до Нью-Йорку, щоб у своєму дитирамбі назвати цього типа "нападком козацького роду"... А це значить, що цей мій "листовний приятель" ще раз виявив себе як відомий уже серед нашої еміграції тип людського хамелеона. Не обійшлося на цьому зборищі й без мого давнього ворога Ю.Шевельова, який, репрезентуючи УВАН, "вдумливо" похвалив І.Кошелівця як "людину, що вміла завжди поставити крапку" (лапки авторові - В.Ч.). Крім того, "проф. Ю.Шевельов висловив надію, що І.Кошелівець і його писання (очевидячки, включно з його гидотою "Люди в болоті" - В.Ч.) "відкриє" (лапки авторові - В.Ч.) та кож українське молоде покоління" (яке? емігрантське? - В.Ч.)... "Цей виїмковий (?) вечір закінчився... (скорочую - В.Ч.) грімким (?) многолітством" (?). А в цьому грімкому многолітстві", напевно, й Шевельов не мовчав!

А взагалі на цьому півторагодинному "свя

ті" І.Кошелівця "титували" як "зірку" "Сучасности" та дійсного члена УВАН і НТШ"...

Ці короткі інформації я взяв із тексту під заголовком "В Нью Йорку (?) відзначили 80-річчя І.Кошелівця", - з неграмотного тексту, надрукованого на найпочеснішому місці в газ. "Свобода" з 15 грудня 1987 р., вгорі з лівого боку, з поличчям ювіляра, а під ним підпис: "І.Кошелівець говорить на вечорі "Мені вісімдесят". Цей неграмотний текст закінчено на стор. 4 газети. А на тій сторінці надруковано, як "ювілят" дякував організаторам та доповідачам "свята". "Помимо (?) тієї (?) "круглої" (лапки в оригіналі - В.Ч.) дати, він з гумором підкреслив, що далі (?) уникає терміну "старість", а його вигляд і бистрість (?) думки підтвердили лише (?), що хоча І.Кошелівцеві 80 років, він далеко (?) ще не належить до кола (?) своїх однолітків".

І як я можу не "дозаздрити" цьому малоучкові (він же не має закінченої освіти, - війна перешкодила, а я рецензував у пресі єдину його "наукову працю" з поезики і знаю його "кваліфікацію"), що тоді, коли мою старість паплюжать, а його старість вихваляють? Він дійсний член УВАН і НТШ, а я такої "чести" не заслужив!.. А я ж насправді міг би бути його учителем тоді, коли він по-хамському спаплюжив мою повість "Люди в тенетах" та поему "Ісько Гава", об'єднавши нелогічно (малоучок же) два ці різні жанри в отому одному згаданому вище нахабстві "Люди в болоті". Крім того, я перед тим нічого з ним на пеню не мав, ба й подарував йому першому видану в Новому Ульмі поему "Ісько Гава", як виїжджав до США!

З огляду на те, що читачі оцієї моєї книжки необов'язково пам'ятають те, як цей хамло "з'ясував" мою повість "Люди в тенетах" (я коротко писав про це у виданні "Василь Чапленко, збічник з нагоди його 75-річчя", Нью-

Йорк, 1975, стор. 84), я наведу це місце тут. Освоно: "... сенс того його плівка був такий, що мій твір - наклеп на "радянську" дійсність, що я зробив із неї "болото", як це видно і з його, цього плівка, заголовка". У висліді такої "аналізи" моїх творів він і запропонував "висловлюватися" про мої твори "в той спосіб(?)", щоб ніколи про них не згадувати". Ну, але тепер я можу сказати про нахабство цього типа більше! Він же занюхав у цій моїй повісті ще й "порцію антисемітизму"! А головне, що він зігнорував сенс самого заголовка цього мого твору - "Люди в тенетах", мотто із твору Івана Франка ("Не в людях зло, а в путях тих..."), "Передмову" до першого тому на чотири з половиною сторінки Я. Рудницького, що в ній автор згадав численні мої досягнення, з 20-х років на Україні починаючи, включаючи львівські видання із 40-х років, з таборового періоду в Німеччині, та ще й у різних жанрах - повісті, історичні твори, в тому числі історичний роман "Чорноморці", драматичні твори, оповідання. При цьому автор високо оцінив мої засоби літературної творчості!

А крім того, й таке порівняння: високошкільний професор (як також і я!) - і "комсомолец" - партієць-малоучок!..

Але мимоволі виникає питання: як могла виникнути в цього малоучка згадана вище нахабність у його нападі на мене? Відповідь на це питання можна знайти в тій атмосфері серед решток української повосної еміграції, що залишилися в Німеччині після розселення основної маси наших емігрантів по різних країнах та континентах. А головним персонажем серед згаданих решток був мій ворог ще зі Львова Ю. Шевельов, який мені почав шкодити ще тоді, коли мене в "Українському видавництві" призначено редактором "Вечірньої години", видали "Пиворі-

за" й п'єсу "Знайдений скарб", повість "На узгір'ї Копет-дагу". А так позитивно поставилися до мене тоді керівники видавництва через те, що моя письменницька та наукова діяльність була в Галичині відома ще до мого прибуття до Львова. Ув отій "Передмові" Я. Рудницький згадує, що моя розвідка "Сонет в українській поезії", видана в Одесі 1929 р., була рецензована ще до мого приїзду в "Записках" Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка, до їх редагував В. Сімович. А хто був для галичан Шевельов?

Але шкідницький учинок І. Кошелівця походить таки із "школи" шкідника Ю. Шевельова, тільки в даному разі безпосередній поштовх зробив полигач цієї "школи" ще зі Львова Г. Костюк. Бувши запідозрений у комуністичній партійності та марксист, який якось сказав мені, що "колективізація мусила бути здійснена навіть з кривлею" (тобто з кров'ю), він, як І. Кошелівець, не міг зразу емігрувати, а залишився в Німеччині і став редактором газети "Сучасна Україна". Тож коли І. Тиктор видав мою повість "Люди в тенетах", я надіслав до редакції цієї газети так, як розсилав і до інших українських газет, сподіваючись, що хтось напише рецензію. Але, на мою біду, Г. Костюк несподівано одержав дозвіл на еміграцію до США, а редактором газети став І. Кошелівець, — тож Г. Костюк передав цьому останньому і мою повість та ще й із своєю "інструкцією", як саме по-марксистському треба її оцінити, зокрема щодо "порції антисемітизму".

Отож цей член комуністичної в СРСР партії, що там серед решток українських емігрантів у Німеччині став незамінним редактором ("на безлюдді й Хома — чоловік!") і надрукував оту свою гидоту в газ. "Сучасна Україна", ч. 23 за 1951 рік.

А що він став одночасно й незамінним "лі-

тературним редактором", ба навіть "другом" В. Кубійовича в словниковій "Енциклопедії українознавства", то він переніс ті викреслення В. Чапленка за "зразком" Шевельова, зробленим у тритомовій енциклопедії, й до цієї енциклопедії. Правда, він мусів дати 26-рядкову (шпальтові рядки, разом із портретом-мазницею) нотатку про мене, але з назвою моєї повісти "Його таємниця", зміненою на "Його племінниця". А поза цим "мінімумом" повикреслював в будь-яких царинах діяльності чи творчості. У нього редакторами газети "Наше життя", названої "соціалістичною", були тільки П.Котович та П.Феденко. Він викреслив навіть з бібліографії до статті С.Гординського про "Слово о полку Ігореві" мою працю "Мова Слова о полку Ігореві", і це підтвердив у листі до мене С.Гординський. Мене як письменника немає в "Синхроністично-хронологічній таблиці", що в ній українська література зіставлена із світовими. Є в цій таблиці більшовицький шпигун В.Домонтович, а також Ю.Косач, а В.Чапленка немає! Є й усяка українська емігрантська дрібнота, але автора таких творів світового значення, як "Сумна доля добродія Безорудька" немає!

Оцього, мабуть, і досить про цього шкідника в нашій заскоружлій уже емігрантській "культурі".

До речі, може, буде згадати ще про англійськомовну "Українську енциклопедію", що її "діючий(?) редактор Данило Гузар-Струк", надрукувавши про мене тільки трохи більшу нотатку, ніж у В.Кошелівця, не дав навіть поганенького поличчя. Я ще живий, і в моєму ювілейному збірникові є різні мої портрети; але Данило Гузар-Струк не дав жадного, хоч інформації про мою наукову та літературну творчість, узяв, мабуть, із згаданого збірника. У всякому разі до мене в цій справі не звертався.

МОЯ КОРОТКА ІНФОРМАЦІЯ ПРО МОЮ ТРАГЕДІЮ

"ЧИЙ ЗЛОЧИН?"

Цей мій твір, написаний у жанрі трагедії, відрізняється від багатьох інших, більших розмірами моїх літературних творів, зокрема й драматичних тим, що він майже на 50% мемуарного характеру. Тематично це твір про голод на

Україні 1932-33 років. Крім того, його дійові особи - переважно живі люди з української історичної дійсності цих жахливих, нечуваних до того в історії людства явищ і подій. А головну особу цієї трагедії Андрія Річицького я знав особисто, як про це напишу далі. Ба, більше: якщо мати на увазі початкові передзнаки цього жаху - м'ясозаготівлі, то це було в житті моєї рідної сестри Агафії, з родинним іменням Гашки, в якій "радянська влада" в особі нашого сусіди Панаса Миленка ("Миленко" - його вулична прозівка) уночі (щоб близькі сусіди не чули!) останню корову "вкрала". Цього факту в моїй трагедії "Чий злочин?" немає, - я зобразив його в оповіданні "М'ясозаготівлі", що було надруковане 1957 р. в моїй зб. "Зойк". А тут, кажу, я його згадую як зафіксовану в моїй творчості передзнаку ще більших жахів! Задушений у "сільраді" нашого села Клим Скакун (вулична прозівка) та "активіст" Кирило Безкрилий (також вулична прозівка) - також реальні особи. Знав я й учительку нашого села Гнилицьку (це її справжнє прізвище). Ну, а вже коли згадувати про оту, згадану вище головну особу чи "героя" моєї трагедії Андрія Річицького (це його політичний псевдонім, а справжні ймення та прізвище - Анатоль Пясецький), то, поперше, я був трохи з ним знайомий, навіть раз був у його мешканні в тодішній столиці України Харкові, а подруге, це відомий історичний діяч від початку Революції 1917 р. в Російській імперії. Він був членом

УСДРП, членом Укр.Цент.(і Малої) Ради, а як са-
мостійну Українську Народну Республіку заво-
ювали російські більшовики, утворивши нато-
мість фіктивну УРСР, то А.Річицький разом з ін-
шими українськими діячами лівого в політично-
му сенсі напрямку "незалежників"- "укапістів"
та "боротьбістів", щоб урятувати хоч якісь
здобутки Революції для українського народу,
перейшли в табір УРСР, і це вони в основному
забезпечили українізацію 20-х років. Андрій
Річицький був "укапіст", ба й голова УКП (ко-
ли я з ним познайомився, хоч я не належав до
його партії чи й до будь-якої іншої). А як
1924 р. ця його партія була заборонена, він
став членом "урядової партії" КП(б)У. Між ін-
шим, А.Річицький був і трохи науковцем та по-
написував на протязі 20-х років у дусі офі-
ційної ідеології марксизму таких праць, як
"Тарас Шевченко в світлі епохи" (видана 1923
р.). Повніша інформація про його діяльність
надрукована в словниковій "Енциклопедії ук-
раїнознавства" за редакцією В.Кубійовича, Па-
риж-Нью-Йорк, 1973 р. (Між іншим, у цій статтєй
ці "українізовано" його прізвище як "Пісець-
кий", а також наявна коректурна помилка - рік
його загибелі 1937 замість 1933). Про історич-
ні умови цієї й для Андрія Річицького фаталь-
ної дати, коли він робив розпачливі зусилля
для збереження свого життя в своїх публіци-
стичних нападах на діячів УНР В.Винниченка та
М.Грушевського, в мене буде мова наприкінці
оцієї статті.

Коли тепер перейти до короткої інформації
про зміст та формальні засоби в моїй траге-
дії "Чий злочин?" то я мушу сказати, що хоч
вище я згадав деяких осіб із мого рідного
села (його назва тут навіть непотрібна), але
як письменник я мусив "перенести" їх до того
села, де загинув Андрій Річицький. Це районове
село на Херсонщині Баштанка. Але це не зменши-

ло правдоподібності тамтешніх подій у ті трагічні роки, навіть із т.зв. "баб'ячими бунтами", бо ці жахи скрізь були, навіть на етнічно українській Кубанщині, однакові в своїй жахливості...

Композиційно моя трагедія "Чий злочин?" поділена на чотири дії, але третя з них складається з двох частин, події в яких навіть хронологічно віддалені від одних: перша частина - 1930 рік, а друга - 1933 рік.

Перша дія заголовлена "Пора молотінки 1929 року". Того року був добрий урожай на Україні. Але Сталін, пришвидшуючи виконання т.зв. першої п'ятирічки, в пляні якої була індустріалізація країни, для якої потрібний був капітал, а для цього треба було експортувати зерно, наказав забирати його, головним чином, в українських селян. З таким дорученням партії поїхав до Баштанського району й Андрій Річицький. У селі Баштанці, куди я переніс і його народження, він закохався в учительку Таїсу Гнилицьку, загадкова розмова з якою показана на веранді шкільного будинку. Там же він зустрічається й із Климом Скакуном та із статечним селянином Хорішком, які просять його як земляка поставитися в справі хлібозаготівель лагідніше, ніж це роблять прислані чужі люди. Але його "націоналістичне" минуле поставило його в скрутне становище, і він жорстоко "припиняє" такі "контрреволюційні" балачки. Тим більше, що Хорішко налякував його ще й на те, що вчителька Гнилицька - "сексотка". Коли до нього прийшли на нараду місцеві "активісти", то на цьому засіданні ухвалено "розкуркулити"... навіть його рідного дядька...

Друга дія відбувається "Пізньої осені 1929 року" (такий її заголовок) у Хорішківій хаті. Коли ця сім'я обідає, до хати входить без привітання Річицький із своїми посіпаками. У цій сцені я дав відому мені з мого рідного села

"картину розкуркулювання". Річицький діє тут дуже жорстоко, вимагаючи від Хорішка виконання додаткового "оподаткування" зерном, якого в нього вже немає. Спочатку в хаті шукають "захованого зерна", - в коморі, на горищі, навіть розвалюють комін, а потім люто тортурують здогадного "саботажника" Хорішка. А як і це не допомогло, заарештовують його й його жінку, а двох їхніх малих дітей виганяють із хати. Наприкінці цієї дії Річицький має "сущичку" із Гнилицькою як "сексоткою", бо вона натякнула на його, мовляв, "непотрібну жорстокість".

Третя дія поділена на дві частини. В її першій частині, датованій 1930 роком, відбувається засідання Річицького з його "помічника ми" в приміщенні Райвиконкому. А на цьому засіданні Річицький читає вголос автентичні документи про "баб'ячі бунти" в селах Баштанського району (ці тексти я познаходив уже на еміграції в наших газетах, куди їх привезли люди з України). А ці "бунти"-повстання викликала тоді стаття самого Сталіна "Запаморочення від успіху". З огляду на цю статтю з Баштанки до Москви їздив Клим Скакун (це справжній факт із нашого села!), а потім, повернувшись, сказав людям, що колективізація має бути добровільна, а не примусова. Річицький "викликає" на це своє засідання (розуміється, за допомогою міліції) Кліма Скакуна, - спочатку його б'ють, а потім задушують... Але місцеві жінки-селянки уже й села Баштанки, поозброювавшись чим попало (вилами тощо), напали на будинок Райвиконкому, і Річицький із своїми посіпаками мусили тікати через вікно з протилежного боку.

Події в другій частині, датованій 1933 роком, цієї третьої дії відбуваються в БУПРІ-і, у в'язничній камері, повній позаарештовуваних селян, до якої (камери) "вкидають" і заарештова

ного А.Річицького. А як один із цих селян упізнав його, то ці в'язні побили його до непритомності. Потім у п'єсі з'являються видива, що їх режисер мав би створювати кінотехнікою. А Річицький бачить ті видива, а з них першою по-
являється Гнилицька, яка каже, що вона для нього не була "сексоткою", а його "сумлінням" (насправді, в сюжеті вона фігурує як таки "сексотка", як це виявиться у четвертій дії, в якій судитимуть А.Річицького). Потім він бачить жертви своєї жорстокості - Хорішка, Скакуна й інших... А в історичній дійсності було так, що А.Річицького заарештовано, сказати б, заднім числом, аж 1933 р. в зв'язку з постшевським нищенням української інтелігенції та творців українізації 20-х років, не зважаючи на ніякі їхні "заслуги" для страшного режиму. Адже 1933 року тоді заповділяли собі смерть і справжні більшовики М.Хвильовий та М.Скрипник! Проте А.Річицького засуджено на смерть таки з мотивом, що нібито він провокаційно-жорстоко діяв під час хлібозаготівель 1930 року.

У четвертій дії цієї моєї трагедії відбувається показовий суд перед небагатьма невимірними від голоду селянами жителями Баштанки. Там його прилюдно й розстріляно. Це справжній історичний факт! Але я, уже як драматург, уклав у його вуста такі слова, сказані в передсмертну хвилину: "Партія моїми руками загрибала жар, а тепер змиває мою кров'ю свій злочин... (Гірко) Чи це, може, мій злочин? Якщо й мій, так не проти радянської влади... Ні! Це злочин проти мого народу, виконаний з доручення його найлютішого ворога..."

Цей мій твір був опублікований у збірці "Драматичні твори" (Нью-Йорк, 1964 р., 307 сторінок великого формату), в ній розміщено де в'ять п'єс різних розмірів та жанрів, а чий злочин?" визначено як "драму", тим часом як насправді це трагедія. На жаль, у нашій емі-

рантській критиці не тільки про цей мій твір нічого в такому розумінні не написано, а й про всю збірку, плюс ще чотири мої п'єси, опубліковані в інших моїх книжках, не поінформовано добре нашої громадськості. Я можу згадати тепер лише замовлений огляд моїх драматичних творів для видання "Василь Чапленко, збірник з нагоди його 75-річчя" (Нью-Йорк, 1975 р.). Цей огляд написав Степан Чорний (уже небіжчик), який, на жаль, недобачив у творі "Чий злочин?" його трагедійності, ба й хибно з'ясував його зміст. Він же написав: "Сумно й боляче на душі після прочитаної драми "Чий злочин?" Але ніде правди діти. Така гірка була вже наша доля. Прикро, що ми самі себе знищували, замість стати на захист свого народу й землі" (стор. II4). А насправді в тому то й була трагедія в тодішній дійсності, що тоді не можна було "стати на захист свого народу й землі", як про це свідчать згадані вище самогубства М. Хвильового, М. Скрипника, а також Панаса Любченка...

Я не можу не згадати тепер із прикрістю й того, що відомий на еміграції знавець нашої театральної культури В. Ревуцький, якому я надіслав збірку "Драматичні твори" зразу після її видання (тобто 1964 р.) і який хоч і приобіцяв був у листі до мене, мовляв, "напишу рецензію, якщо обабіч(?) моїх університетських обов'язків матиму час", але, на жаль, такого "часу" для мене в нього не знайшлося. А тим часом він багато свого "часу" витратив на прославу Йо. Гірняка, який, між іншим, рано позбавив нашу емігрантську громадськість театру для того, щоб одержати "грошовий подарунок" від Східноєвропейського фонду. Крім того, цей же "прославлений березілець" дуже негативно поцінував мою трагедію "Чий злочин?" коли я читав її ще перед друком у Літературно-мистецькому клубі, зокрема сказав прилюдно, що в цьому моєму творі й "мова шванкує" (підкреслення моє, бо таке

словечко варте підкреслення!)).

Є в нас на еміграції, в Австралії один дилетант, який пише дуже багато на будь-які теми, а написане видає та перевидає. А що в нього є внук-перекладач, то свої примітивні писання видає ще й в англійських перекладах. Це відомий ще з України "висуванець із робітників" 1931-1933 років (тобто років колективізації та голоду й винищення українських письменників 20-х років) Д. Нитченко-Д. Чуб. Ці два варіанти його підписів під текстами останнім часом аж рябіють в очі читачам наших газет та інших видань. А в цьогорічному (на 1988 р.) календарі-альманасі "Народної волі" наявні обидва варіанти - "Д. Нитченко" й "Д. Чуб".

Ще на початку нашої видавничої діяльності після розселення з таборів я надсилав йому, Д. Нитченкові, першому всі свої видання, а мої "Драматичні твори" він навіть продавав у Австралії. А як він почав видавати альманах "Новий обрій", то я привітав у спеціальній статті цю його ініціативу.

Та от коли в нашій еміграції почала занепадати ієрархія наукових, літературних та культурних вартостей, а внаслідок цього взяли гору демагоги типу Ю. Шевельова та дилетанти типу І. Кошелівця, то в такій кон'юктурі й Д. Нитченко вирішив, що "приятелювати" з В. Чаплєнком не дуже вигідно. Тож він, дилетант, "висуванець з робітників", неспроможний усвідомлювати історичних досягнень цього останнього, передусім надрукував у своєму альманасі "Новий обрій", ч. 5 за 1974 рік "спогади" такого собі І. Смалко-Стоцького про літературне життя в таборі "Зомме-касерне" (в Авґсбурзі), що "нараховував" аж 34 письменників, але серед них не було того, хто був ініціатором та редактором усіх тамтешніх часописів, як також письменника та ще й разом із його сином-поетом Юрієм Балком. А далі Д. Нитченко надрукував у іншому числі свого

альманаху власну статтю про еміграційних українських драматургів, але в ній не згадано автора тих "Драматичних творів", що їх він, Д. Нитченко, продавав, як про це я згадав вище, в Австралії, автора з найбільшою кількістю та й, либонь, чи не найвищою якістю драматичних творів - Василя Чапленка. А як я запротестував у листі до нього проти такої зневаги, то він тільки "промімрив" невиразно в листовній відповіді. Звичайно, випадковістю цього його шкідництва не можна пояснити...

Аж от рівно через двадцять років після видання моїх "Драматичних творів", в 1984 році чомусь у Канаді (а не в Австралії), в м. Торонто вийшла брошура Дмитра Чуба "Відлуння(?) великого голоду в спогадах очевидців(?) і в українській літературі". Так от у цій брошурі, на стор. 13 згадано й "драму Василя Чапленка "Чий злочин?" Згадано без жадного "епітета"! А от два нікчемні віршики з безглуздим "історичним, від Б. Хмельницького почавши", змістом Олексі Веретенченка автор схарактеризував як "вірші глибокого звучання й майстерности!" Це на тій же 13 сторінці... А на 14 сторінці читачі, поперше, легко догадаються, чому ця брошура видана в Торонто, а подруге, побачать, чому Дмитро Чуб у цій брошурі "за браком місця подав лише малі уривки" з великого графоманського віршилища Яра Славутича "Моя доба" (?), а ті "малі уривки" зайняли в брошурі... аж три сторінки! Крім того, на останній, 16 сторінці, де кінчається останній "малий уривок" розміром на цілу сторінку, Дмитро Чуб "проспівав" дити рамб "талановитості" Яра Славутича в його зображенні великого голоду... Ну, а все це Дмитрове Чубове підлабузництво свідчить виразно про те, що ця брошура видана в Торонто заходами не кого, а таки Яра Славутича, - не виключено, що ще й коштом урядового канадського "гренту". Варто відзначити ще й те, що отим "малим

уриwkам" у брошурі передусь й чимала прозова інформація про Жученків рід чи, як написав сам "поет" у поданих "уриwках", "Жученків... раса"(?)...

Мавши трохи місця в цій статті, я можу повернутися ще на ІЗ сторінку, де згадано мою трагедію без будь-якого "епітета", Дмитро Чуб згадав "убивчий для підрадянської дійсности твір письменника Василя Барки "Жовтий князь", замовчавши ідіотичний образ, наявний у цьому творі, батька, діти якого помирали з голоду, але він не сказав, де закопана золота церковна чаша, хоч йому пропонували мішки борошна, а пізніше, вже, либонь, тоді, як цей "батько" вмер, над тією закопаною чашею появилoся в повітрі золоте видиво у формі чаші. Похвалив Дмитро Чуб нікчемну "Марію" Уласа Самчука "та й інші його твори". А в мене ж про голод також є й "інші твори" - "Зойк", "Очі", а цю останню річ перекладено навіть на литовську мову!

- - - -

Примітка. Не можна при цій нагоді не згадати того факту, що редактор /чи редактори/ газети "Український голос" у числі з 4 квітня ц. р. надрукували оцю мою статтю, свавільно відкинувши з неї частину, в якій іде мова про шкідницьку ролю ім. Нитчинка в зневажанні моїх надбань у драматургії. Невже він їм так займонував своєю "плодовитістю"?

В.ч.

ЯК НЕЧЕСНО "ВІДПОВІВ" "МІЙ ПРИЯТЕЛЬ (ПЕРЕВАЖНО
ЛИСТОВНИЙ)" ПЕТРО ОДАРЧЕНКО НА МОЮ СТАТТЮ
"Я ПРОТЕСТУЮ!"

Я маю на увазі його статтю "Ще про називання по(?)батькові (Відповідь В. Чапленкові)", надруковану в газеті "Український голос" із 8 вересня 1986 р. А оту свою статтю я, як фаховий мовознавець, свого часу написав, щоб спростувати його, Петрову Одарченкову, методологічно хибну статтю "Називання по(?)батькові", що була надрукована в ж. "Нові дні" за квітень ц.р. Крім того, я мусив запротестувати ще й тому, що він цілком зігнорував мій фаховий погляд у цьому питанні, не згадавши й однієї з трьох моїх публікацій про обмежене вживання в нашій новій літературній мові по-батькові (отецтва), в тому числі й тієї моєї книжки, яку я свого часу йому подарував, - "Мовна політика більшовиків на Україні в 1950-60-их рр" (Чикаго, 1974 р.) і на яку він свого часу надрукував добру рецензію ("Свобода" з 29 січня 1975 р.).

А методологічно хибною згадана Одарченкова стаття була тому, що він, поназбирувавши дуже багато даних із різних джерел, починаючи з давніх літописів, із текстів т.зв. "макаронічної мови" (суміші старослов'янської, польської та міської української мови XVI-XVII ст.ст./, з мови письменників XIX ст. та початку XX ст., коли й нова українська література ще не була достатньо унормована й розвинена, а на цих письменників впливала на Наддніпрянщині й Кубані російська літературна мова, як також із мови сучасних наших емігрантів, частенько в людей із сумнівною мовною кваліфікацією, твердив, що називання по-батькові й у нашій новій літературній мові походить ще з часів Київської держави, а не виникло під впливом російської літературної мови.

Крім того, він, Петро Одарченко, як це я також в отій своїй статті сконстатував, не розрізняє умов називання по-батькові, покликаючись на "видатного мовознавця Ю. В. Шевельова", який, мовляв, "в усній мові, в листах і в наукових працях називає людей по(?) батькові..." Не розрізнивши оцих двох умов мововжитку - а) "в усній мові, в листах", коли назва по-батькові вживається в кличній формі чи за умов якогось іншого "близького" взаємлення та б) в "наукових працях" чи в інших текстах небезпосереднього мововжитку або й "живого" мовлення він, як я написав у своїй статті, "несвідомо пропагує тут, у вільному світі сучасну московську русифікацію нашої літературної мови саме в формі називання по-батькові..."

Але як же нечесно використав цей "мій приятель (переважно листовний)" перший тип називання по-батькові (чи отецтво) у своїй теперішній "Відповіді В. Чапленкові"! Він зачитував із отієї моєї книжки, що її тепер "забув" згадати в своїй статті "Називання по(?) батькові" - "Мовна політика більшовиків на Україні в 1950-60-их рр.", мої міркування про обмежене вживання отецтва із сторінки 42, але не згадав зовсім того й цим разом, що я на цій же сторінці ці солідаризуюся із виступом радянського письменника О. Кундзича в 1959 р. на з'їзді письменників України (тобто за хрущовської відлиги), коли цей останній протестував проти надмірного (тобто такого, як у Одарченка із Шевельовим) захаращування нашої мови непотрібними отецтвами. Адже там коли видавали навіть давніх галицьких письменників, то спеціально досліджували, як у котрого чи в котрої батька звали, і обов'язково по-батькові "величали". А що так цією формою русифікують нашу мову на Україні й тепер, то коли П. Одарченко заповзявся й тут пропагувати надмірне уживання форми по-батькові, то це теж означає надмірну русифікацію

кацію нашої мови у вільному світі. А він же це зробив уже аж у трьох публікаціях: ота перша його стаття в ж. "Нові дні" за квітень ц.р., яку я в своїй статті "Я протестую!" покритикував, оця "Відповідь В. Чапленкові" та друга публікація його першої статті в ж. "Визвольний шлях" за серпень ц.р. Крім того, він у своїх списках емігрантських письменників та науковців, в яких згадує й "В.К. Чапленка", "величає" скороченими отецтвами навіть псевдоніми, такими, як "В.К. Барка", "М.К. Орест", ба й "західняк" "В.М. Кубійович". А в своїй статті "Шевченко і Шекспір", що була надрукована в ж. "Нові дні" та в лондонській газеті "Українська думка" він пригорщами сипнув свої русифікаційні "надмірності": "граф П.О. Толстой", "історик М.І. Костомаров", "композитор С.С. Гулак-Артемовський", "математик М.В. Остроградський". А з Тарасом Шевченком він повівся в цій статті просто так по-панібратському, бо в нього він не тільки "Т.Г. Шевченко", а й "Тарас Григорович" без прізвища!

Цей останній "ілюстративний матеріал" я використав був у другому варіанті моєї статті "Я протестую!" яку надіслав був до газ. "Українські вісті", коли редактори (чи редактор) "Українського голосу" довго не друкували надісланого їм (чи йому) першого варіанту, але М. Смик цього другого мого варіанту не надрукував, а в "Укр. голосі" заходами мого вінніпезького приятеля (хоч і теж "листовного", але не такого типу, як П. Одарченко) перший варіант був надрукований. (До речі можу я тут відзначити, що в цьому надрукованому тексті допущено прикрі друкарські помилки: в одному місці поплутано рядки, надруковано "Парамонова" замість "Парамоновна" й інші, дрібніші).

Відзначу ще таке з Одарченкової "аргументації" на користь русифікованого вживання "по(?) батькові": покликаючись на те, що в "Правопис-

ному словнику" Г.Голоскевича наявні форми "по-
батькові", він не звернув уваги на те, що таких
форм у цьому словнику не подано від селянських
іменнів типу "Гриць", "Тиміш" тощо, - а це аргу-
ментація на користь обмеженого вживання отец-
тва, оскільки наша нова літературна мова побу-
дована на селянській мові...

А тепер я візьмуся за детальний розгляд не-
чесної "відповіді" "мого приятеля (переважно
листовного в недоброму сенсі цього вислову)"
Петра Одарченка. Він почав цю свою "відповідь"
такою фразою: "Твердження В.К. (тут "К" недо-
речно, бо мова йде у ворожому до автора "твер-
дження" тоні - В.Ч.) Чапленка, що називання по
(?) батькові є (?) несвідоме пропагування сучас-
ної московської русифікації нашої літератур-
ної мови" є (?) абсолютно безпідставне". І далі:
"Це твердження суперечить поглядам самого В.
Чапленка, які він висловив у своїй цінній (так?
а чому ж він не згадав її у своїй статті "На-
зивання по(?) батькові"? - В.Ч.) "Мовна політи-
ка більшовиків на Україні в 1950-60-их рр., Чі-
каго, 1974, стор. 42). Далі він наводить повністю
мої визначення умов для обмеженого вживання
форми називання по-батькові, фальшиво утотожню-
ючи їх із своїми надмірними, як це я покажу да-
лі, де він тричі закидає мені, що нібито я супе-
речу сам собі. А потім він наводить приклади з
обмеженого вживання. Він пише так: "І сам В.К.
(тут "К" хибне - В.Ч.) Чапленко у своїх листах
та в дарчих написах на своїх книжках писав: "
Петрові Васильовичу Одарченкові..." "В опублі-
кованих 1958 року листах М.Зерова до В.Чаплен-
ка читаємо звертання в такий формі: "Вельмишан-
овний Василю Кириловичу", "Дорогий Василю Ки-
риловичу..."

Проте після таких відповідних для обмежено-
го вживання отецтва прикладів цей псуїмозна-
вець приголомшив мене таким нелогічним виснов-
ком: "Отже, порівнявши погляди В.Чапленка на вжи-

вання форм по(?)батькові, висловлені в кн. "Мовна політика більшовиків на Україні 1950-60-их рр." (1974), з поглядами, висловленими в статті "Я протестую" (відсутність знака оклику його - В.Ч.), бачимо (тут йому, мабуть, повилазило - В.Ч.), що Чапленко протестує ПРОТИ САМОГО СЕБЕ (великі літери його - В.Ч.). А в наступному абзаці-реченні він "уточнює" цю свою неправду так: "1974 р. він називав вислів "по батькові" (ці лапки мої - В.Ч.) "доброю формою звертання" (ці лапки й підкреслення цих слів його), а я називав "доброю формою" свої умови обмеженого вживання отцтва, висловлені в згаданій у його попередньому абзаці-реченні - В.Ч.), а в 1986 р. цю саму форму звертання по(?)батькові (не правда: я критикував у своїй статті "Я протестую!" його надмірне вживання отцтва - В.Ч.) він (?) вважає засобом "русифікації української літературної мови (тут лапки й підкреслення цих слів його - В.Ч.)".

Отже, виходить, що я, автор численних статей та книжок, зокрема й з мовознавства, загального українського й російського і це основний мій професійний фак, бо я очолював катедри мовознавства в чотирьох педагогічних інститутах, мав затверджений у Всесоюзному комітеті СРСР високого шкільництва ступінь високошкільного професора, - але тільки цей псуимвознавець виявив у мене такі "страшні суперечності"!

Але й це крутість "мого приятеля (переважно листовного)" Петра Одарченка - ще не все з його нечесности, виявленої в його "Відповіді В.Чапленкові"! От він у цьому своєму писанні так схарактеризував своє надмірне вживання отцтва: "І буде цей національний український звичай (?) тривати доти, доки існуватиме український народ. Безбатченками ми не були й не будемо!" А я у зв'язку з цим його "абсолютним твердженням", згадавши про західних українців, які не мають такого "звичаю", запитав його: "Чи

можна їх назвати безбачченками?" Так отцю свою "суперечність" він у "Відповіді В.Чапленкові" замовчав!

А між іншим, про таку "ситуацію" в галичан писав І.Франко в листі до В.Перетца з 15 лютого 1903 р.: "Моє отчество - Яковлевич, але у нас, "не-помнящих родства", обертання по отчеству не вживає ся, то й Ви не робіть собі з тим церемоній".

Не згадав він свідомо й тих наших текстів, у яких немає його надмірного вживання по-батькові, а ці тексти згадані наприкінці моєї статті. Це: "Історія українського письменства" С.Сфремова, моя "Історія нової української літературної мови", "Енциклопедія українознавства" за редакцією В.Кубійовича... А тепер я можу ще додати "Нове українське письменство" М.Зерова, "Літературу" П.Филиповича (Нью-Йорк, США - Мельбурн, Австралія, 1971 р.)...

А ось найновіший факт із "листовної поведінки" "мого приятеля Петра Одарченка"! Коли до мене прийшов ж. "Нові дні" за липень-серпень ц. р., у ньому я побачив дуже скорочений варіант моєї статті "Я протестую" (без знака оклику), якого я туди не посилав, хоч він і підписаний моїм прізвищем. Можливо, що цей варіант зробив сам редактор М.Дальний, протестуючи проти того, що його, як "західняка", П.Одарченко зробив "безбачченком". Але це викликало потребу для мене написати Одарченкові, що я не причетний до цієї справи, і він відгукнувся на це ось так: "Дорогий Василю Кириловичу! Хоч мені й прикро було читати деякі місця Вашої статті, проте я не гніваюся на Вас. Ще до одержання Вашої листівки я написав коротке в'яснення, в якому я процитував Ваші думки з Вашої цінної праці "Мовна політика більшовиків на Україні в 1950-60-их рр." Я цілком погоджуюся з Вами про ОБМЕЖЕНЕ (великі літери його - В.Ч.) вживання форми по(?)батькові". (Дата цього листа: 17.УІІІ.1986). А що він

не написав, до якого часопису надіслав своє "коротке вияснення", то я подумав, що до "Нових днів", і так написав моєму листовному приятелю у Вінніпег. Та незабаром виявилось, що він, Петро Одарченко, надіслав своє "вияснення" не до "Нових днів", а до "Українського голосу", і не "коротке вияснення", а безцеремонні перекручення моїх міркувань та згаданих у моєму тексті фактів, а це й примусило мене дати оту подану вище відсіч цьому нечесному "листовному приятелю".

На жаль, і редактори (чи, може, редактор) "Українського голосу" не завагалися поєднати це нечесне перекручення моєї статті із гидотою богемника й п'янюги, мого "приятеля з молодих літ" В. Сокола, запозичивши в редактора М. Смика зухвалий Соколів пасквіль "Пане професоре, - до бар'єру!" та давши ці обидва напади на мене в одному, в тому самому числі своєї газети, щоб дужче вдарити по мені, давньому співробітникові їхньої газети. Але я ще раніше, коли М. Смик, який завжди ставився до мене вороже, вперше надрукував цей Соколів пасквіль, дав відсіч цьому п'яниці аж на дванадцятьох сторінках машинопису, виявивши його забріханість, нечесність та неуцтво. Ну, а відсіч Петрові Одарченкові в мене значно коротша. Проте я не можу ще не відзначити й його кінцевої фальсифікації питання про отцтва у нашій новій літературній мові. А це в нього довжелезне абзац-речення, яке він почав словами "Якщо ми погодимося з останнім поглядом В. Чапленка (це та його неправда, яку я спростував вище, коли він "твердив", що нібито я 1974 р. свою "мову" хвалив, а 1986 р. гудив "те саме", а насправді його надмірне уживання отцтва - В.Ч.), тоді мусимо визнати, що (далі він назвав чи не аж 17 українських письменників та науковців, хронологічно почавши від "Шевченка", а закінчивши Г. Голоскевичем та В. Чорноволом)... і сам В. Чап-

ленко були русифікаторами української мови, бо титулювали людей по(?)батькові". Але яке саме "титулування по-батькові" було в мене та в усіх згаданих у нього письменників, зокрема в М. Зерова та в П. Филиповича, він і цим разом не сказав. А тим часом, як я це довів у своїй статті, русифікують нашу нову літературну мову тільки ті, хто вживає надмірного отецтва, тобто тут, на еміграції передусім він, Петро Одарченко...

А як після цього абзацу-речення Одарченко написав "Отже, Василю Кириловичу, Ваш протест безпідставний!" то я можу тільки плюнути... Адже від такого ворожого "титулування по-батькові" людині може навіть занудити!

Додаток перший: Про мій новотвір "отецтво"

У розглянутій вище Одарченковій "Відповіді В. Чапленкові" є таке абзац-речення: "В. Чапленко чомусь без усякої потреби вводить русизм "отецтво" - калька (може, кальку? - В. Ч.) з російського слова "отчество". У всіх словниках (за ред. (?) Б. Грінченка, С. Єфремова, ("в" - це мое - В. Ч.) найновішому академічному Сл. (?) Української Мови (чому в усіх цих словах великі літери? чи не тому, що абрєвіатуру з цієї назви пишуть "СУМ"? - В. Ч.) вживається український відповідник "по(?)батькові", а не русизм "отецтво". Якщо він вище написав, що це моя "калька", "введена" "чомусь без усякої потреби", то як ця "калька" могла б бути у трьох згаданих слівниках? Оце така в даному разі в нього синтакса й логіка! А тим часом я в своїй статті написав виразно, що потреба в такому новотворі є! Я написав: "... по батькові (краще б сказати "на отецтво" з огляду на синтаксичну незграбність вислову "по(?)батькові)"). А тепер я додам, чому вислів "по батькові" (так само, як і "по імені" замість "на ймення") незграбний: прийменник "по" у цьому вислові ро-

сійський, по-нашому тут треба б ужити "за батьком". А як уживати "по-батькові", то треба писати з розділкою, як у Голоскевича. Але й це не був би вихід із цієї "морози". А що в нас є слово "отець", уживане, наприклад, у доброму вислові "отецький син", то чому не можна утворити від нього, уживши український нарізок - "(с)тво" (як у слові "братство"), й слова "отецтво"? А я вживав слова "отецтво" ще раніше в моїх творах, наприклад, у повісті "Сумна доля добродія Безорудька", у творі світової вартості, тільки ніхто не поквапився видати її в перекладі на англійську мову.

Інакше я можу поставитися до слова "Вітчизна", яким названо, справді, під русифікаційним тиском київський журнал. А чому я проти цього новотвору, в якому ужито форми родового відмінка "вітця"? Та тому, що в нас є чудове слово "Батьківщина"!

Додаток другий: Дещо з історії отецтва та
прізвищ у слов'янських (а отже, й у
українській) мовах

Потребу написати дещо й на цю тему "підказав" мені той таки Петро Одарченко в своїй статті "Називання по(?) батькові" ("Нові дні" за квітень 1986 р.), який, заперечивши слушно помилкову думку Івана М.(?) Чинченка, що нібито "звичай іменувати людей по(?) батькові виник на Україні після Переяславської угоди 1654 р., сам не зумів переконливо з'ясувати походження отецтва (в нього "по батькові", без розділки, дефіса). Бо він написав ось так: "Факти історичної дійсності стверджують, що на Україні звичай називати людей по батькові існував (може, "був"? - В.Ч.) ще тоді, коли ні Москви, ні московської(?) держави не існувало (може, "не було"? - В.Ч.) й на світі(?)".

Але пов'язувати походження цього "звичаю" з Москвою чи з Московською державою або й з Київською Руссю — це просто антиісторичне твердження! Якщо він написав, що "вперше форма по(?)батькові вживається (може, її "вжито"?—В.Ч.) в списку руських послів 945 року (він не написав, який це список і до кого були ті послі, як також не навів і одного отцтва)", що "в Київському літописі ІІІІ-І200 рр. читаємо(?): "Володимир Давидович, Святослав Олгович, Ізяслав Давидович" (очевидячки, в цьому літописі ймення й отцтва були написані не сучасним українським правописом, — тож ми, мабуть, не так "читаємо", як писали й "читали" давні кияни), то, зважаючи на згадані роки, це мало б означати, що цих іменнів та отцтв уживано не тільки в Києві, а й у усій тодішній державі-імперії (хоч формально вона була тільки князівством), яку спочатку заснував варяг Рюрик на Півночі, в Новгороді, а розширив до Київської Русі пізніше Олег, також варяг. А ось який був етнічний склад Олегового війська, коли він 907 року напав, як розбійник, на Візантію: "Пояже множество варяг, и словен (новгородське слов'янське плем'я як одне з предків пізніших росіян), и чюдь, и кривичи (предки пізніших білорусів), и мерю, и деревляны (предки українців), и радимичи (предки білорусів), и поляни (кияни), и сивѣро (предки українців), и вятичи (предки росіян), и хорваты, и дулѣбы, и тиверци: сивси звахуться от грек Великая Скуфѣ".

Цей текст із "Повісти временних літ", в якому чомусь немає наприкінці слів "єрів" (твердих знаків), я взяв із видання: "Хрестоматія давньої української літератури", видання третє, доповнене, упорядкував академік О.Л. Білецький. Київ, 1967 р. А оту цитату я взяв із стор. 17...

А я навів цей літописний перелік давніх племен, серед яких були й фіни ("чюдь", "меря"), ве-

ської держави, що її греки називали традиційно "Великою Скітією" ("Скуфь"), а яка ще не мала усталеної в повному своєму обширі назви, бо, наприклад, київський князь Святослав, як це засвідчив Лев Діакон, називав себе "тавроскітом". Тож навряд чи оті наведені в П. Одарченка отцтва з XII ст. були "винаходом" предків східнослов'янських народів, дарма що в них була морфологічна можливість для творення форм отцтва на -"ич", як про це свідчать племінні назви "кривичі", "радимичі", "в'ятичі", "уличі". У цих назвах не було значення спадковості, права на спадкоємства чи навіть владу, що сепантично наявні у тих отцтвах, — у назвах племен була тільки семантика приналежності до племені.

Не допомогли всім східнослов'янським предкам і князі варязького походження: ні Рюрик, ні Олег, ні ті варяги, що їх повбивав Олег, — Аскольд і Дір не мали отцтв. Тим більше не могли мати такого "величання" Олегові послі для переговорів з переможеними греками: "Посла к ним в град Карла, Фарлафа, Вельмуда, Рулава и Стемида".

А справжні отцтва із наростком -"ич" виникли в тих слов'ян, яких історична доля географічно наблизила до Римської імперії, де вони, власне, їхні володарі-князі (чи з іншими титулами) знайшли зразок для наслідування — римський патриціат, з патримоніальним звичаєм (лат. *patrimonialis* від *pater* — батько, а оте перше слово значить "спадковий, родовий").

Такими слов'янами були, очевидно, предки словінців, хорватів, сербів. Це їхнє було чи не найперше згадуване в історії недатоване значне переселення на Балкани в зоні середньої течії Дунаю й Драви, а отже, й наближення їх до римської території, а в VI-VII ст. ст. вони навіть поселилися в римській провінції. У цій провінції виникла й перша сербо-хорватська

держава, з 1217 р. - королівство.

А що в усіх слов'янських мовах, у тому числі й у сербо-хорватській був готовий наросток (суфікс) -"ич" із значенням приналежності до певного роду, племені, то у цій слов'янській державі, виниклій "під боком" Римської імперії, за її "зразком", не могли не виникнути для синів сербсько-хорватських князів такі ймення, як відомий з історії князь Михайло Вишевич. У Сербії на початку X ст. був "великий жупан Петро Гайникович". А відповідно до римського патриціату (лат. patriciatus) як назви заможної, аристократичної, землевласницької частини населення й у сербів виникла кляса, що називала себе збірно "власела", а це слово утворено від "власність", "власць", а ознакою приналежності до цієї кляси був отой таки наросток - "ич": "власелич". А що й ця кляса чи суспільна верства поділялась на "вищу" й "нижчу", то люди з цієї останньої, "нижчої" власели називалися "власеличичи", тобто з двома наростками -"чи-чи".

Але тепер уже можна згадати мою етимологію наростка -"ич", що я її з'ясував за допомогою мого адигейського "ключа" (адигейської теорії) ще в своїй статті "Походження українських прізвищ на -ук, -ик, -ак та -чук, -чик, -чак", яка була надрукована в "Наукових записках" Українського технічно-господарського інституту в Мюнхені 1973 року. Ось відповідне місце з цієї статті: "Це "щІз" (яке в адигейських мовах значить "молодий", отже, щось таке, як ув англійському додаткові до якогось прізвища 'junior - це моя теперішня вставка) у східнослов'янському звучанні "чь" (а тепер я додам, що й у сербо-хорватському) увійшло до складу називання по-батькові: історичне "Игор-ев-(и)чь", що означало "Ігор-його- син ("Ігор молодий") у твердому варіанті "Володимир-ов-(и)чь". Складники -"ев",

- "ов" - це вказівні займенники із значенням приналежності, що поєднували двоє слів у єдність".

Тільки тепер би я додав до цієї етимології форми із наростком - "ич(ь)" таке, що спочатку вона не була отецтвом у сучасному розумінні цього слова, бо, як це я відзначив вище, могла бути загальним іменником (у назвах племінної приналежності, як "радимичі") чи приналежності до певної класи (як "власстеличи"). Ба, більше: вона, ця форма на -ич, досить рано стала зародком прізвищ як таких, у значенні англійського "другого ймення", а граматично - власними іменниками.

І саме сербсько-хорватські прізвища як уже вище згадані давні, так і численні пізніші, як от хоч би прізвище творця нової сербської літературної мови Вука Караджича, що його саме прізвищне значення підкреслили укладачі тритомного "Укр. рад. енциклопедичного словника", "вшанувавши" його (Караджича) отецтвом "Стефанович".

Я можу навести ще деякі сербські прізвища письменників ХІХ століття, як от С. Маркович, Д. Максимович, К. Аброшевич, І. Індрич...

А як повернутися до питання про походження "звичаю" отецтва із наростком "ич" у Київській Русі, то тепер можна ще з більшою певністю ствердити, що ця форма спонтанно не могла виникнути в наших предків, як і в білорусів та росіян (хай навіть і в "москалів") не тільки тому, що Київ був далеко від Риму, а й тому, що їхні князі, з Ігорем та його жінкою Ольгою включно, були варяги, в традиції яких не було "формули" забезпечення спадковості за допомогою отецтва, - у них була тільки, сказати б, безмовна традиція. Коли Олег убивав Аскольда й Діра, то сказав: "Ви не князі й не княжого роду". Та й наросток - "ич" був слов'янський...

Тільки тоді, коли київський княжий рід по-

слов'янився (першим "напівслов'янином" був князь Володимир, син слов'янки Малуші), ба й почав "цікавитися" торговельними можливостями на Балканах (два походи князя Святослава й їхня торговельна "мотивація"), тоді київські князі запозичили "звичай" отцтва із наростком - "ич" у сербів-хорватів. Отож аж тепер, у Х-ХІІ ст. ст. появились згадані в Одарченковій статті, взяті з "Київського літопису" отцтва "Володимир Давидович", "Святослав Олгович", "Ізяслав Давидович" (роки: ІІІІ-І200), а з Галицько-волинського - "Роман Ростиславич", "Святослав Всеволодович" (роки: І20І-І292). Показове для цієї запозички те, що спочатку називали на отцтво лише князів, але не поширювали цього на "луччих людей", як про це свідчить факт, що навіть Володимирів дядько, брат його, Володимирової матері Малуші Добриня, який мав у Новгороді велику владу та з доручення князя поширював там "мечем" християнство, не мав отцтва...

Але пізніше й у всіх трьох східнослов'янських народів отцтво було поширене й на "луччих людей", як про це свідчить наявність у них прізвищ, виниклих із цього типу отцтва, тобто з наростком - "ич": в українців - у першій половині ХУІІІ ст. письменник і церковний діяч Феофан Прокопович, у першій половині ХІХ ст. і аж до нашого часу - видатний науковець М. Максимович, історик В. Антонович, письменник і науковець першої половини ХХ ст. Павло Филипович; у білорусів - із І495 р. Немера Богданович, польський письменник, але білорус із походження Адам Міцкевич, білоруський поет Максим Багдановіч; у росіян - письменник першої половини ХІХ ст. Д. Григорович.

Як бачать читачі, я тут понаводив історичні отцтва, що стали вже прізвищами, а це та сама граматично-лексична "еволюція", яку я раніше відзначив у сербо-хорватів. Зрозуміло

річ, що це явище як у сербів, так і в східних слов'ян можливе було тільки в літературній мові та в сферах інтелігентського життя, а в соціальних "низах", у простого люду, як це й П. Одарченко слушно у відповідних місцях своєї статті "Називання по(?) батькові" повідзначив, цього явища як отецтва, ба й пізніше не було...

Але тут я підійшов до питання, з якого в Одарченка виходило, що в значної частини українського народу, в західних українців, навіть у їхньої інтелігенції свого часу отецтво як таке зникло зовсім, - а отже, вони стали нібито безбатьченками, як це я сконстатував у своїй статті "Я протестую!".

До цього останнього призвела радикальна зміна в державному житті всієї білоруської та української людности. Спочатку така радикальна зміна сталася в історичному житті українського народу, коли татари 1240 року зруйнували столицю Київської держави та примусили й частину західних земель бути їхніми підданцями, а 1349 року Польща завойовувала Галичину.

В 1434 році в Галичині остаточно скасовано давнє "руське" право й запроваджено польську адміністрацію та суди. А решта українських земель - Волинь та Наддніпрянщина перейшли під владу Литовського великого князівства, що утворилося XIII ст., а пізніше почало боротися з татарами, а внаслідок цієї боротьби, кінець-кінцем, приєднало до своєї первісної території половину давньої Київської держави. А білоруське й українське населення прихильно приймало нову владу, яка визволяла їх від татарського поневолення, а сама не накидала свого, властивого литовського, ба й навпаки: тодішня білорусько-українська літературна мова, з походження старослов'янська в цій державі стала урядовою мовою, а внаслідок цього "русифікувалися" й князі литовського походження.

Але обрання в Польщі литовського князя Ягай-ла на короля та його Кревська унія 1385 р. по-ширили польські впливи й на титулування на-щадків українських та білоруських князів. А це призвело до того, що давні отцтва із наро-стком -"ич" поєдналися з прізвищами нового ти-пу, твореними за допомогою наростка відносних прикметників із локативним або релятивними значеннями -"ьскъ" (в старослов'янському на-писанні) типовим для польської мови. Ось при-клади, наведені в статті П. Одарченка: "князь Юрій Глібович Белзьский (Львів, 1368 р.), "я, князь Юрій Василевич Жаславський" (Берестя, 1466 р.), "князь Василій Федорович Острозь-кий" (Острог, 1443 р.). Як бачимо, ці прізвища семантично фіксують право на володіння зе-мельною власністю з центром у якомусь місті. А це "третє ймення" (якщо згадати вище вжиті в мене англійські "перше" й "друге" ймення, з яких друге фіксувало в сербів право на "вла-стелу", то це "третє" потрібне було в тих випадках, як у котрогось батька було два або й більше синів, то прізвищем "Острозький" ~~о~~-дин із цих синів забезпечував собі володін-ня, сказати б, "Острожиною"...

Але в 1569 році король і великий князь Жигмонт Август під тиском поляків скликав у Любліні сейм для сполучення Литовського кня-зівства з Польщею в одну державу під одним володарем і спільним сеймом, а внаслідок цьо-го сполучення білоруські та українські "луч-чі люди" остаточно попольщилися і вже не вжи-вали отцтва, а тільки ймення та польського прізвища з наростком -"ьск", як от "Констан-тин Острозький", "Олександр Чарторийський". А що до цієї "сполученої держави" входило територіяльно й Запорізьке військо, то ще до такої зміни його гетьман Петро Конашевич Са-гайдачний називав себе по-батькові, але вже Богдан Хмельницький не вживав отцтва, а нато-мість мав друге ймення "Зиновій", як пізніше,

~~але~~ до нашого часу мають усі галичани.

Пізніше "третіми йменнями-прізвищами" з таким значенням могли бути й будь-які частини мови чи й навіть такі чудернацькі, як от у галичан "Олена Роман", тобто двос йменнів із різними семантичними функціями. За моїм здогадом, часті прізвища такого типу могли виникнути в галичан тоді, коли після поділу Польщі Галичина припала Австро-Угорщині, а німецькі переписувачі, реєструючи селян, які ні одного із з'ясованих вище типів прізвищ не мали, їх запитували: "Як твого батька звали?" А той відповідав: "Роман", і німець, не знаючи морфології слов'янської мови, записував тільки те, що почув. Такі прізвища могли виникати й на Буковині, де так само румунська влада записувала, напр., "Тиберій Роман..." На Закарпатті всім інтелігентним людям накинута угорські прізвища.

Але тепер я підійшов до того, як у західних українців зникло отцтво як форма й обмеженого звертання із значенням пошани.

Для з'ясування цього питання треба повернутися в далеке минуле західних слов'ян, особливо в поляків, вплив яких призвів до втрати у галичан будь-якого отцтва із значенням пошани

Це минуле сягає аж до часу виникнення старослов'янської літературної мови та діяльності Кирила й Методія серед західних слов'ян. Із їхньої діяльності відомо, що коли вони прибули до Моравії 863 або на початку 864 р. з частиною перекладів на слов'янську мову грецьких церковних книг, то вони нахопилися на палений опір з боку латино-німецького духовництва, яке обґрунтовувало цей свій опір на тому, що, мовляв, "святими мовами" можуть бути тільки три — гебрійська, грецька й латинська, бо нібито на хресті розп'ятого Ісуса тільки цими трьома мовами був напис. І вони, німці, перемогли: Методія навіть заарештували, а після його смерті його учнів навіть запродали в рабство. Таке сталося

в предків пізніших чехів, які стали латинниками з латинською мовою в богослужбах, а, отже, й без слов'янського отецтва із значенням пошани.

У Польщі за Мешка I також було прийняте 966 року християнство з латинським обрядом та латинською мовою, а практично це здійснювали німецькі чи чеські понімчені ксьондзи, які запровадили титулування за зразком німецького Herr (первісно "власник"), що його пізніше замінено словом "пан" (згадаймо сербське "жупан" та "бан". А внаслідок цього в польській мові засвоєно німецьке звертання із значенням пошани (чи й без неї) в третій особі з додатком слів "пан", "пані" (чи без них): Sagen Sie mir - Niech pan powie, (до слуги) Niech on powie
- Хай (най) пан скаже...

А тепер (нарешті! бо це, як бачимо, не таке просте питання, як про це думав і написав у своїй "Відповіді" П. Одарченко!) мені треба з'ясувати походження слов'янських прізвищ з наростком -"ов", -"ев", -"ів" (галицький варіант цих форм: "Луців", "Федів").

А що це питання пов'язане ще виразніше, ніж форма з наростком -"ич", із питанням про походження старослов'янської мови, то я спочатку мушу коротко нагадати про це. Докладно це питання з'ясував М. Станівський у своєму курсі "Старослов'янська мова", виданому у Львові 1964 р., тобто за хрущовської відлиги, а це значить, що в ньому, в цьому курсі, виклад може бути об'єктивно-науковий, без більшовицько-російських фальсифікацій. Автор цієї праці сумлінно переглянув у своєму "Вступі" всі поновані на протязі XIX ст. гіпотези про походження старослов'янської мови як мови літературної, а остаточно зупинився на погляді російського науковця О. Востокова (1820 р.). Згідно з цією теорією, Кирило й Методій створили були первісний варіант старослов'янської мови

з македонської мови, що була тоді ще діалектом болгарської мови, а остаточно ця мова була оформлена в Східній Болгарії, в Преславі за царювання Симеона (893-927 рр), коли настав період розквіту літератури, відомий під назвою "золотого віку староболгарської писемності".

А на доказ того, що й оті прізвища, творені з наростками -"ов", -"ев" виникли таки в Болгарії, свідчить факт, що й досі цей тип прізвищ притаманний саме болгарській мові: "Димитров", "Ботев", "Брежнев" (недавній диктатор Радянського Союзу, - він був болгарин з походження). А про ці наростки можна сказати й таке, що вони наявні й у вже з'ясованих отецтвах "Володимир-ов(и)-чъ", "Ігор-ев(и)-чъ", а про них у підручникові Станівського написано так: "Присвійні прикметники утворилися переважно від назв осіб..." І як приклади він навів: Петровъ, Адамовъ, Исоусовъ... кесаревъ...

А етимологію цих приростків я можу дати за допомогою мого адигейського "ключа". Частково я натякнув уже на цю етимологію тоді, коли етимологізував форми "Володимир-ов-ич", "Ігор-ев-ич", визначивши -"ов", -"ев", як займенник із значенням "його" (син). У словникові, поданому в курсі Станівського, визначено значення вказівних займенників "овъ, ово, ова" як "той, інший", але глибше з'ясовую я семантичну й звукову етимологію цього займенника за допомогою адигейських даних. У кабардинсько-черкеській мові (як одній із адигейських) є слово "уй", що значить "твій", і це з нього виникли наростки присвійних прикметників -"ов" (після твердого приголосного: "Петров") та -"ев" (після м'якого приголосного: "Ігоревъ"). А ось як характеризується з фонетичного боку оте "уй" у виданні "Русско-кабардинско-черкесский словарь" (Москва, 1955 р., стор. 996): "Півголосний "у" разом із наступним голосним утворюють один склад, а при цьому виникає висхідний двозвук (дифтонг)";

а це в слов'янських мовах (це вже моя думка) і дало оті -"ов", -"ев".

А що й у Московії та в пізнішій Росії аж до нашого часу на 60% (згідно із думкою видатного російського мовознавця О. Шахматова) безперервно-традиційно збереглася унормована остаточно в Болгарії старослов'янська мова, то в них, у москалів-росіян, так, як і в болгар, в переважній більшості наявні прізвища з отими наростками -"ов", -"ев". До речі буде тут сказати, що таким "шляхом" прийшли до східних слов'ян і форми прізвищ, творених із старослов'янськими наростками -"инъ" ("Мариинъ", "Лоучинъ" (від "Лука"). Частково (бо переважно в західних українців) ці два типи прізвищ збереглися в фонетично українізованих формах: "Луців", "Петришин". Але виникла форма -"ів" не із старослов'янської мови, як у москалів-росіян, дарма що старослов'янська мова аж до нашого часу "звучить" у греко-католицьких церквах, а із своєрідних побутових явищ у галицьких селах (а відповідні наростки "ов-ів" ("Петров-Петрів") та "ха-шин" ("Петриха-Петришин") у селянській мові були спотинову. А ці умови були такі, що серед селян було багато з однаковими прізвищами, а щоб кожного зокрема вирізнити, додавано до властивого прізвища ще його "третє ймення" - отцтво. Таке зумовлення виникнення цих "додатків" я знайшов у виданні "Історії Гуцульщини", том II, Чикаго, 1985, редактор д-р Микола Домашевський. Ось прізвища з такими "додатками", подані з відомого села Криворівні Верховинського району: "Петро Зеленчук (Филипів)", "Микола Могорук (Штефанів)", "Микола Гутинюк (Семенів)" і інші.

Прізвище "Петришин" утворене від "Петриха", а ця остання форма етимологізується за допомогою адигейського наростка -"хэ", що означає приналежність до родини (сім'ї).

Але із сказаного про походження російських прізвищ на -"ов", -"ев" не можна так "обу

риватися", як це маємо в статті П. Одарченка, мовляв, що москалі тенденційно переробляли українські прізвиська з наростком -"ич" (у нього це все ще "по(?) батькові") на свої з наростком -"ов". Напр. "Онтон Жданович" на "Онтон Жданов". Вони це робили з тих міркувань, що форми типу "Жданович" - тільки отцтво, а в офіційному документі мусить бути прізвисьце. Як же в одному прикладі, наведеному в Одарченка, в іменні вжито зневажливої форми, то це вчинено з рабських міркувань, що їх мусили додержуватися не тільки козацькі послы, а й найвидатніші бояри в своїх зверненнях до царя. Я наведу спочатку приклад із Одарченкової статті. Він сконстатував, що, мовляв, "в українському документі згадується Корній Ананевич", а в московському документі цього українця на звали "Корнюшка, Ананьин сын". А тим часом у Москві найбільший боярин мусив писати: "Холоп твой Гришка бьет челом"!

А тепер дуже важливо спростувати думку П. Одарченка, що й у москалів, як і в українців були форми отцтва (в українців на -ич, а в москалів на -ов) були вживані в його надмірному сенсі. Цьому суперечать згадані в нього факти, що цар Петро I 1697 р. "дозволив князеві Долгорукому називатися Юрій Федорович Долгорукий", а цариця Катерина II також визначила тільки певні категорії державних службовців, які мали право називати себе "по(?) батькові".

Як видно з цього, П. Одарченко й у даному разі поплутав отцтва з прізвиськами. Треба також спростувати й те, що мій опонент (хоч формально Чинченків) написав у статті "Називання по(?) батькові", на стор. 22, шпальта друга, передостанній абзац та початок "ілюстративного" фактичного матеріялу до нього ("Нові дні" за квітень 1986 р.). Ось той абзац: "Стародавній український(?) звичай величати людей по(?) батькові (з українським -?-суфіксом

-ич) в давні часи стосувався лише осіб, що на лежали до вищих верств суспільства. Пізніше (коли саме? - В.Ч.) цей звичай поширився на всіх українців (чи й на селян-кріпаків? - В.Ч.). А в своєму "ілюстративному" матеріалі, почавши з власного "Т.Г.Шевченко" на стор. 22 та заповнивши цим матеріалом майже всю 23 сторінку, він "накопичив справжню "саламаху" з різних форм - безпосереднього взаємнення в кличній формі й називання на отцтво в третій особі, а це він узяв здебільшого в наших еміграційних авторів, незорієнтованих у цьому питанні (в питанні про отцтва), як от росіянка Н.Василенко-Полонська (одну її працю з мовного боку свого часу мені довелося перед друком виправляти), з титулуванням псевдонімів (В.К.Барка), а також "радянських" письменників (П.Г.Тичина, М.П.Бажан). А в часі він "розтягнув" ці "ілюстрації" від початку нової української літературної мови (Г.Квітка-Основ'яненко) та закінчив аж нашого часу (В.К.Чапленко, Валентин Якович Мороз), зигнорувавши історичні умови її розвитку.

А ці історичні умови в Російській імперії аж до кінця XVIII ст. були такі, що не всі навіть інтелегентні люди, згідно із згаданим у Одарченка "указом" Катерини II, мали право називати себе "по(?)батькові". А якщо І.Котляревський у своїй "перелицьованій" "Енеїді" назвав свого героя "Енеєм Анхизовичем", то це був таки "князь", "пан Еней", як він ще його називає. У "Наталці Полтавці" возний - без отцтва, у "Москалі-чарівникові" - Финтик, "писарь із города" - тільки з прізвищем, але "князь Куракин" - уже "Олексій Борисович". Звичайно, неофіційно, в листах інтелегентні люди могли вживати й отцтва. Наприклад, Г.Сковорода хоч і усвідомлював себе етнічно "малоросом" ("Мати моя Малоросія" - Полтавщина, В.Ч. - а тетка моя Україна" - Слободжанщина, Харківщина - В.Ч.), але, писавши макаронічною мовою

орієнтувався на російську літературну мову, як це я показав у своїй праці "Мовна позиція і мова Григорія Сковороди" (систематично писав "рукі", а не "руці" тощо), називав навіть себе з отцтвом "Варсава" ("Вар"- син, а "Сава" - ймення його батька, - отже, "Савич"). Але українські письменники ХІХ ст., будучи двомовними, підписували свої писання тільки йменнями та прізвищами. Тільки ж двомовними та навіть "малоросами" ці письменники мусили бути через те, що розвиненої української літературної мови тоді ще не було. Г. Квітка-Основ'яненко, навіть Т. Шевченко російською мовою написали не менше, як українською. А Т. Шевченко навіть свій інтимний "твір"- щоденник написав по-російському, і в нього навіть в українських творах ні разу не вжито слова "українець" (замість нього він уживав слова "козак": "Ще як були ми козаками, а унії й не чуть було..") чи "український", хоч назви "Україна" він уживав. Те саме можна сказати про П. Куліша... На західніх українських землях уживано тоді "русини", "руський"...

У моїй "Історії нової української літературної мови" (Нью-Йорк, 1970 р.) є розділ "Інерція чужомовних супровідно-ділових текстів у творчості українських письменників першої половини ХІХ ст.". А цей розділ я почав так: "Від авторів "перших спроб" почавши... і Т. Шевченком, П. Кулішем та Марком Вовчком кінчаючи, доводиться констатувати, що всі ці письменники були двомовні - на Наддніпрянщині й Кубані російсько-українські, а в Галичині - польсько-українські, при чому мови російська та польська були для них життєво-важливі, і їх уживання впливало для них із колоніального становища українського народу..." Далі я подаю численні факти для підтвердження такої сумної дійсності. Наведу ще таке: "Письменники всього півстоліття не змогли цілком позбутися чужих

мов, як, сказати б, ділових посередниць між їхньою українською творчістю й читачами. Звідси походить чужомовне оформлення титульних сторінок (у виданні "Енеїди" І. Котляревського, повісти Квітки-Основ'яненка, "Букваря жннорусского" Т. Шевченка), польські й російські передмови (польська передмова М. Шашкевича до перекладу твору С. Г. (не друге ймення, а не отцтво - В. Ч.) Гомчинського "Канівський замок"), чужомовні заголовки українських творів, присвяти (навіть у Т. Шевченка як правило російські, у нього ж російські заголовки "Гоголю", "Марку Вовчку")". "У драматичних творах цього періоду, аж до "Назаря Стодолі" Т. Шевченка включно (що був написаний по-російському, і досі невідомо, хто його переклав) не тільки заголовки, а й авторські ремарки були чужомовні (це, либонь, для того, щоб актори розуміли)..."

Звичайно, великою мірою в такій ситуації завжила й невиробленість ділової та науково-технічної термінології в українській літературній мові, оскільки вона була в живому вжитку тільки в селянському побуті, а на цьому ґрунті вона не могла здобути всього потрібного для багатьох висловів. Тим то й у другій половині XIX ст. було таке становище, що його "висміяно" в ось такому "віршику":

Собирались малороссы
В тесном дружеском кружке,
Обсуждали все вопросы
На российском языке.

(Подаю в сучасному російському написанні)
Але, як повернутись до питання про вживання отечтва й у цій другій половині XIX ст., то його вживали українські діячі та письменники, наслідуючи російських діячів та письменників в обмеженій мірі, і так було в першій половині і XX ст., як про це свідчать тексти "Історії українського письменства" С. Єфремова, праці з літературознавства 20-х років М. Зерова, П. Филиповича, а тут, на еміграції текст "Енциклопедії україн-

познавства" за редакцією В.Кубійовича (до речі, П.Одарченко й його "титuluє" по-батькові), як також у моїй "Історії нової української літературної мови" та в моїх інших наукових працях. Не зайвим буде тут згадати, що навіть такі історичні "постаті", як М.Грушевський та В.Винниченко, діяли й творили без отцтв. В.Винниченко у своїх монументальних томах "Відродження нації" всіх діячів УНР, в тому числі й у списку членів Генерального Секретаріату називає без отцтв.

Звичайно, у драматичних творах, де дійові особи безпосередньо взаємняються, як також і в діалогах у белетристичних творах і у Винниченка можуть бути отцтва, як і кожного письменника. А от коли у Любові Яновської, письменниці 1900 років у п'єсі "Без віри" навіть студент та дівчина 18 років названі з отцтвами, - це вже нонсенс.

А тепер я скажу, коли й чому навіть у російській мові виникло надмірне називання людей з отцтвами. Це "засвідчене" в підручнику М.Станівського "Старослов'янська мова" (Львів, 1964). От він, Станівський, згадує у "Вступі" без отцтв О.Востокова (1820), А.Будиловича (1885), Н.Дурново (1929), С.Кульбакіна (1930), М.Державіна (1932). Але приблизно з початку 50-х років ХХ ст. в нього вже "М.К.Бойчук", "І.К.Білодід", як також він себе самого на заголовних сторінках "ушанував" отцтвом. Звичайно, не Станівський це "вигадав", а Москва, яка, мабуть, щоб так "ушановувати" й доярка та інших колгоспних кріпачок, накинула це безглуздя порядком русифікації й українцям, а наш П.Одарченко це й тут, у вільному світі спробував накинути. На жаль, багато й інших наших журналістів це "підхопили".

У декого з таких "послідовників П.Одарченка" уживання отцтва доходить до безглуздя. Напр., Юрій Луцький у статті, надрукованій у ж. "Сучасність" за березень 1987 р., назвав во

рога кирило-методіївців царського шефа жандармів графа Орлова "Олексієм Федоровичем". А галичанин Добрянський називає себе по-батькові "Демкович" (від "Демко") замість "Демидович" (від "Демид").

А взагалі "титuluвати" отцтвом себе самого навіть із морфологічно правильним утворенням цього слова не можна, неетично (цього не допускає й П. Одарченко), — хіба що хтось когось запитає: "Як Вас на отцтво?"

Тож тепер в СРСР вишукують отцтва навіть у тих письменників чи авторів наукових праць, що підписували за життя свої праці тільки йменнями та прізвищами, як перевидають їхні твори чи праці, а на Україні так роблять, видаючи твори давніх галицьких письменників, які за життя ніколи отцтв не вживали. Але проти такого надмірного вживання отцтва в 1959 р., тобто за хрущовської "відлиги", на тодішньому з'їзді письменників України заперестував український радянський письменник О. Кундзич, а в своїй книзі "Мовна політика більшовиків на Україні в 1950-60-их рр." приєднався до цього його протесту.

А вмотивував я це тим, що, поперше, наша нова літературна мова історично, в своєму виникненні не була пов'язана із старослов'янською мовою, а подруге, будиши утворена на основі української народної мови, в якій отцтва як такого ніколи не було, вона не потребує обтяження її надмірним вживанням цієї форми. Але з огляду на те, що й суто-селянського звертання типу "діду Модесте!" для певних наших соціальних середовищ, у мову яких мимоволі за півтора століття проникли певні дози вживання отцтва з російської літературної мови, вже неприйнятне, то обмежене вживання цієї форми в нашої літературній мові мусить залишитись. Норми цього вживання я приблизно визначив у згаданій вище книзі на стор. 42, а докладніше — в статті "Форми звертання і ввічливості в українській мові".

в другій її, цієї статті половині, яка (стаття) була надрукована в ж. "Нові дні" за квітень 1962 р. Таке обмежене вживання отечства мусять прийняти й наші західні брати, оскільки наша нова літературна мова створена на основі південно-східного наріччя й стала всеукраїнською. Ну, а своє німецько-польське звертання в третій особі вони, ці наші брати, мусять викинути із свого мововжитку.

ПЛЮВОК "ГЕНІЯЛЬНОГО ЛИМАНА"

Не можна не згадати в цій останній моїй книжці ще й того, що за Кошелівцевою "редакцією" в ж. "Сучасність" плюнув на мене ще один дилетант - "геніальний Ліман". А так його назвав, наслідуювши в цьому В. Державина, тільки із своїм наголосом на першому складі агроном Ірїй Лавріненко, коли "промовляв" у нью-йоркському Літературно-мистецькому клубі. А цей наш емігрантський "геній" Л. Ліман "плюнув" тоді зовсім малою, але зухвалою нотаткою про мою важливу в науково-історичному сенсі й досить великою обсягом (214 сторінок великого книжкового формату) працю, яка й у цій моїй книжці "фігурує" у моїх "розмовах" із нечесним моїм переважно листовним "приятелем" Петром Одарченком, - "Мовна політика більшовиків на Україні в 1950-1960-х рр."

Якщо шукати здогадного психологічного "поштовху" для цього нахабного на мене "плювка" з боку Л. Лімана, то я можу згадати мою усну заувагу в розмові з ним як видавцем машинописного бюлетеню (чи як можна б назвати це його виданнячко?) про його нечесну публікацію в одному із чисел листа Лесі Українки, з якого він викреслив речення з антирелігійним змістом.

ПРО ПЕРШУ ПУБЛІКАЦІЮ
РОМАНУ "СОБОР" ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Цю тему підказали мені згадки про цей твір Олеса Гончара на двох з'їздах радянських письменників України в Києві, де було сказано про можливу "реабілітацію" цього "замовчуваного" впродовж майже двадцятьох років твору (він був виданий 1967 р.), та на всесоюзному з'їзді в Москві, де поет Б.Олійник у своєму виступі сказав, що цей роман буде видано в перекладі на російську мову.

А що 1967 рік був ще роком якоїсь "інерції хрущовської відлиги", коли на еміграції, як я писав про це в одній із своїх статей, творчість наших емігрантських письменників була, сказати б, відсунена на задній план, а наші видавці "наввипередки" перевидували твори радянських письменників, то й "Собор" тоді був тут перевиданий. Ба, більше, цьому творові особливо пощастило: його перевидано тут чи не аж у трьох видавництвах. Можна припускати, що такому його "успіхові" посприяла сама назва "Собор", бо тутешнім побожним видавцям показалося, що це твір із релігійним змістом, дарма що його автор Олесь Гончар гостро ганьбить "церковників", а подає собор як тільки певну історично-культурну пам'ятку за порізького козацтва, ба й зображує своїх металургів у козацькому аспекті. Тож можна думати, що саме через це останнє за брежнєвської реакції цей твір і було "замовчано".^{х)}

х) Насправді його не "замовчано", а, як про це написано в "Листі творчої молоді Дніпропетровського", його після перших похвальних рецензій незабаром, з "ініціативи" секретаря обкому "т. Ватченка", який сказав, що, мовляв, "рабочий клас Дніпропетровська не принимает "Собора", його, цей твір, у пресі (в ж. "Зоря" тощо) жорстоко "розгромлено". ("Сучасність" за лютий 1969 р.).

На підтвердження цієї думки досить згадати про те, як Олесь Гончар підкреслює жорстокість російської цариці Катерини II, яка ув'язнилася в Соловецькому монастирі останнього кошового Запорізького війська Калнишевського, або дитирамб "соборові" на останній сторінці твору, де між іншим наявні й "невмирущі мигтіння списів запорозьких".

Я тепер користуюся перевиданням "Собору" у видавництві "Наша Батьківщина", а в цьому перевиданні, на звороті титульної сторінки надруковано цитату, взятую з 87 сторінки "Собору", в якій зображено нелюдські страждання Калнишевського.

З технічного боку "Собор" видано в незвичному для літературних творів форматі - в фоліанті, а про те, що це формат і першого, радянського видання, свідчать виправлення пером у тексті написання "бог" з малої літери на велику, - отже, це перевидання - тільки фототипічна репродукція тексту. А втім, ця "загадка" щодо формату з'ясовує інформація Ол. Зозулі, подана в його невеличкій статтейці "Реабілітація(?) "Собору"(?) (газ. "Свобода" з 30 грудня 1986р.) а в цій інформації він написав, що "роман надруковано (очевидячки, 1967 р. - В.Ч.) в журналі "Вітчизна", "Роман-газеті" та окремою книжкою, тиражем понад 200.000 примірників, який було розкуплено протягом кількох тижнів". Наявність у цій інформації "Роман-газети" прямо з'ясовує походження отого "формату-фоліанта": це з нього сфотографовано те перевидання "Собору", яке я маю тепер для цієї моєї статті. Ну, а золотий малюнок на обкладинці, мабуть, уже тут скомпоновано і чи не в церковному видавництві Бавнд-Бруку, - дуже бо він вже "побожний". Це схематичне зображення собору з хрестами, а один, найвищий хрест випромінює золоте сяйво, що до нього з піднесеними руками та поглядом молиться молода дівчина чи молодиця. Крім того, великі

чорні літери на обкладинці та на титульній сторінці стилізовані під старослов'янський кириличний шрифт. На звороті титульної сторінки надруковано згадану в мене вище цитату, в якій описано страждання Кальнишевського.

Але з п'ятої сторінки починається те, що було опубліковане таки на Україні. Це велика стаття Віктора Іванисенка "Творці і браконьєри", названа в тексті "журнальною", — отже, вона могла бути надрукована у "Вітчизні" тоді як у цьому журналі друкують і роман "Собор". Це похвальна стаття, в якій автор тільки позитивно інтерпретує зміст і характер твору без жодного, найменшого натяку на його можливі хиби. Потім, на 15 сторінці надруковано вірша "Парость" Марії Пригари, в якому баба говорить про онуків як продовження свого роду. А під цим віршем схематичний малюнок В. Лопати із зображенням профілів баби, матері та в цілій постаті маленьку дівчинку — онуку. На стор. 16 і половині 17 уміщено коляж В. Августа: обличчя молодої усміхненої дівчини, яка підтирає носа пальцем руки. Це обличчя натякає на персонаж "Собору" — Блька, як про це свідчить і ваговіз на половині 17 сторінки з "навантаженими" на ньому колгоспниками, які їдуть до міста, щоб узяти із кам'яного (а в тексті з дерев'яного) собору, перетвореного на склад "комбікорму". І от на цьому ваговозі під час ночівлі Блька й утратила свій вінок, а це поставило її як колгоспницю й молоду дівчину в дуже скрутні життєві умови, як про це в мене буде мова далі...

А тепер треба розглянути отой згаданий у статті Ол. Зозулі надзвичайний успіх цього твору Олеса Гончара після його першого видання на Україні, не беручи на увагу емігрантського "комерційного відгуку", що його я вище вже з'ясував, — коли, мовляв, видавці кращі твори емігранційних письменників відсували "на задній плян". А якщо мати на увазі тамтешні умови для

цього успіху, то треба питання поставити так, чи той успіх був успіхом мистецької повноцінності його, чи, може, сказати б, тільки ситуаційним, що виник у наслідок якоїсь новинності в порівнянні з мертвотними попередніми "колгоспними" та "робітничими" творами, що їх і Олесь Гончар у своєму "Соборі" засуджує, вклавши в уста позитивного героя Миколи Баглая-молодшого такий "засуд". І для тамтешніх читачів це було щось нове в тих мертвущих тоталітарних умовах. Це був успіх ситуаційний!

Таким цей твір показався й українському літературознавцеві Орестові Зілинському, який у комуністичній Чехо-Словаччині теж оцінив його дуже високо, як про це згадує О. Боярко в своїй статті "Роман Гончара "Собор" у журналі "Дружба народів", а тут це передруковано в газ. "Народна воля" з 23 жовтня 1986 р.

А коли я тепер прочитав цей твір удруге та продумав його як літературознавець, керуючись принципами наукового літературознавства, то прийшов до висновку, що, об'єктивно беручи, "Собор" Олеся Гончара далекий від мистецької повноцінності, незалежної від будь-яких життєвих умов. Отаке своє поцінування я й хочу подати в осььому своєму досліді, проаналізувавши його зміст і форму та ще й з мовою включно.

А це зробити мені легше ще й тому, що, поперше, тематично "Собор" Олеся Гончара пов'язаний із моєю вужчою батьківщиною - Дніпропетровщиною, ще вужче з металургійними заводами м. Дніпропетровського, а подруге, як письменник я реалістично зобразив для історії всю Дніпропетровщину в тетралогії "Січеславщина", а в двох повістях цієї тетралогії - "Українці" та "Загибель Перемітька" саме місто Дніпропетровське, при чому в другій із цих повістей - металургійний завод ім. Петровського.

А до відзначеного я можу ще додати інформацію, який саме реальний собор узяв для свого

твору Олесь Гончар. Це не отой, згаданий уже в мене кам'яний чи, мабуть, цегловий собор, перетворений за "радвлади" на комору для "комбікорму", а справжній козацький дерев'яний собор, що й досі "стоїть" у районному місті, за сім верстов від мого рідного села Миколаївки, Новомосковському, до якого я не раз пішки ходив. Колишній центр Самарської паланки на території Війська Запорізького з назвою Самарчик чи Новоселиця, бо він над річкою Самарою, лівобережною притокою недалекого Дніпра. За Української Народньої Республіки наші люди пробували "скасувати" безглузду для цього українського міста назву "Новомосковск", якою спочатку, за цариці Катерини II й Потьомкіна було названо запроєктований побудувати на лівому березі Дніпра майбутній центр Катеринославської губернії, а потім змінено цей задум та побудовано на правому, високому березі "Катеринослав", а назву "Новомосковск" перенесено на Новоселицю. Згаданий козацький собор стоїть у центрі міста, а збудував його Я. Погрібняк в 1772 р. Про те, що саме цей собор узяв для свого твору Олесь Гончар, свідчить його згадка, що він (собор) побудований без жадного цвяха.

Але Олесь Гончар з белетристичних міркувань "переніс" цей собор до якогось робітничого селища Зачіплянки на березі Дніпра, щоб так поєднати цю історично-культурну пам'ятку із своїми "металюрґами". Самого міста Дніпропетровського Олесь Гончар ніяк не називає, — у нього тільки ота "Зачіплянка" та якесь колгоспне село Вовчуги, але про його назви буде в моїм поцінуванні Гончаревої мови.

Аналізуючи характер та зміст "Собору" Олесь Гончара, я буду далі робити зіставлення деяких сюжетних мотивів та людських образів "Собору" з моїми мотивами та образами, наявними в отих двох моїх згаданих вище повістях із моєї тетралогії. А ці зіставлення будуть не на користь твору Олесь Гончара. А такі "плюси" для

мене й "мінуси" для Олесь Гончара походять із того, що я ще в УРСР писав "захалявно", а потім у Львові, не зважаючи на галицьку "самоцензуру", в Авґсбурґзі за американської окупації післявоєнної західної Німеччини цілком вільно, у США, не зважаючи на емігрантську "самоцензуру", тим часом як Олесь Гончар писав для друку в СРСР, де навіть за хрущовської відлиги (а він писав "Собор" у роках 1963 - 1967, як це подано наприкінці його тексту) не було такої волі для літературної творчості, як її мають письменники у справжньому вільному світі (але не в нашому емігрантському теократичному ґетто, з його релігійною цензурністю, цілком тотожною цензурності марксизму-ленінізму).

Хоч не можна заперечувати безсумнівного письменницького хисту в Олесь Гончара, та є в нього хиби, яких він допустився й без огляду на "радянську" цензуру. Це буде передусім (якщо говорити без зіставлення з моїми повістями) сюжетна аморфність його "Собору", а в його композиції є й просто абсурдні моменти.

От у його сюжеті є тільки одна дійова пара, тобто людські образи із сюжетним розвитком дії, ота згадувана вже в мене колгоспниця Єлька та студент Микола Баглай-молодший. Втративши в колгоспі своє дівочтво та втікши з нього від громадського ганьблення в робітничу Зачіплянку до свого дядька Ягора Картатого, ця безпашпортна вродлива дівчина мусила весь час ховатися від людських очей (в цьому, між іншим, Олесь Гончар дав, у супереч цензурі, момент трагічної долі колгоспного селянства, бо селянам не видавали паспортів, щоб затримувати їх у кріпацькому стані). Але, кінець-кінцем, на її вроду звернув увагу студент Микола Баглай-молодший, і вони покохалися. Наприкінці твору Єльку названо "нареченою" цього останнього. А коли на сторінці 168 я прочитав, що Миколу важко поранили хулігани, які бешкетували в соборі, але хірурги його врятували від смерті, то я тут нахопився на три крап-

ки... Чомусь автор не сказав, чи ці молодята по-
бралися. Але це все-таки, кажу, дійова пара! А
більшість персонажів статичні. От Миколина дяди
на Вірунька на протязі всього роману чекає на
повернення її чоловіка Баглая-старшого з Індії,
де він навчав індусів "української металургії".

А повернувся він теж аж наприкінці твору,
але це не є пара в дії сюжетній. Та це вже й
композиційна хиба... Це вже просто позасюжет-
ний екскурс...

До речі буде тут сказати й про історичну аб-
сурдність цієї "української металургії" поза
межами України, якої, цієї "металургії", немає на
Україні! Адже ще в першій половині 20-их років
"укапісти" в своїх "живих газетах" (бо справж-
ньої газети Москва вже їм не дозволила видава-
ти, а я був слухачем таких "газет" у Дніпропет-
ровському, ба й зобразив це в повісті "Загибель
Перемітька") "деклямували": "Центри Югостали
на Севере стали!"

Або це такий композиційний абсурд. Єлчин дя-
дько Ягор Картатий замолоду був ув "армії" Не-
стора Махна, але на протязі всього роману він
ідеальний "радянець", а це його *Forgeschichte* по-
дав автор аж наприкінці твору. Але про це док-
ладно я напишу в зв'язку з характеристиками
персонажів твору. До цього я й перейду зараз.

Дійові особи "Собору" поділив на дві групи
ще В. Іванисенко в заголовку згаданої в мене на
початку статті "Творці і браконьєри", але з по-
гляду наукової оцінки "творці" - це мертві соц-
реалістичні постаті, що їх автор мусив так пона-
мальовувати, оглядаючись на цензуру навіть хру-
щовської "відлиги". І навпаки: "браконьєри" аж
до тих п'яних хуліганів, які поранили були Ми-
колу Баглая, - в мистецькому розумінні повноцін-
ні. А вони зображені як хулігани капіталістично-
го світу. Одна жінка з них має ймення "Жанна",
а одного хлопця називають "Петька-бой".

Я розгляну спочатку групу "творців". От зга-

~~дана~~ вище Вірунька - це не просто жінка Баглая-старшого, а, виявляється, "кранівниця" в металургійному заводі. Як мені відомо з моїх спостережень цієї роботи в заводі ім. Петровського, це важка чоловіча робота. А вона ж, ця Вірунька, ще й свідомо оборонниця козацького собору!

Або от старий Лобода-батько, який уже перебував у притулку для старих, - так він не схотів із сином навіть розмовляти, як той прийшов його відвідати. А причина була в тому, що син його був партійний кар'єрист, який, буди в партійній "номенклатурі" керівником культурного життя в Зачіплянці, навіть зірвав потайки із собору охоронну таблицю. Ось як показав автор зустріч цього батька із сином: "Нарешті з'явився й батько. За сто верст упізнав би Лобода-син цього козарюгу, з могутньою чоластою головою в розкудланій сивині". А ось як цей батько обізвався: - "Син? Хіба в мене є син? - Велике лице ще більше розблякло, налилось: - "Були сини! Один - під Крижим Рогом, другий - у Берліні... Більше нема." (Стор. 84).

І от ці "свідомі металурги" у романі Олеся Гончара ще й "свідомо" захищають "козацький собор". Таке саме сказано в цьому творі й про кол господарів села Вовчуги, які вже понад півстоліття так "свідомо" працюють, а тим часом Москві доводиться вже купувати зерно в капіталістів, - мільйонами тонн купувати (це, звичайно, я вже кажу - В.Ч.).

На жаль, так карикатурно, як отого Лободу-батька, Олесь Гончар "змалював" і відомого дослідника справжньої козацької спадщини в її історичнім аспекті академіка Д. Яворницького, пристосувавши його до своєї "козацької романтики".

Та ще й поєднав цього заслуженого в нашої історії діяча з карикатурним же образом Нестора Махна. Це Олесь Гончар зробив у контексті Forgeschichte Ягора Картаго на стор. 113 під спеціальним заголовком "Чорне вогнище". Цьому

заголовкові передус п'ятнадцять увідних рядків, з яких видно, що Махна й махнівщину автор показує як спогад Картатого. Ось останнє речення з цього малого тексту: "На старій, прибитій хвилею корчомачі, згорбившись, сидів перед вогнищем Картатий і в задумі, незрушно, ніби невидючими очима, в дотліваюче жеврево дививсь..."

І в цих "спогадах" старого Картатого виявлено, що він був ще підлітком, "блументальським невмивакою-гусопасом" (працював у німців-колоністів), коли він уперше почув з уст "патлатого чоловіка у френчі, у ремінні" (тобто Махна), який промовляв на майдані про "свободу обсолютну (в автора надруковано це слово з "о" на початку і в лапках, мабуть, для підкреслення малоосвіченості цього промовця - В.Ч.), безмежну, безкраю". А цю "свободу" промовець визначив у кінцевій формулі: - "Свобода і тільки!" (Я навіть цю "формулу" для того, щоб пізніше на підставі її висловити певний здогад). Після цього Ягор Картатий приєднався до махнівців, ба й став погоничем на тачанці "самого Нестора Івановича".

І от цей "Нестір (моє написання - В.Ч.) Іванович"... "розгомонівшись на підпитку... весело розпитував своїх радників-теоретиків про того дивовижного професора Яворницького, що оковитої цареві не дав!" (Знак оклику авторів - В.Ч.). І ці його "дорадники" поінформували: "Нічого, кажуть, не боїться, ні бога (тут наші видавці виправили пером мале "б" на велике "Б" - В.Ч.), ні сатани, ні самої смерті. І самою постановою, кремезністю, вусами живий запорожець!" (Знак оклику авторів - В.Ч.).

А коли "батько Махно" "вдохновив" та "благословив" своїх "хлопців" руйнувати собор, то ті кинулися з криком: "А що? Будем, брате, з багрянниць онучі драти"... (Слова Шевченкові - В.Ч.). А як Шереверя-взводний вийшов із вітваря в шапці кудлатій, у ризі наопашки і свиснув угору, щоб по-

~~надати свою силу, безстрашя~~", "десь(?) із за-
тінку, збоку навперейми йому раптом басовите,
владницьке: - "Не свисти". (Відсутність знаку
оклику автора - В.Ч.).

А після цього в автора: "Кремезний харак-
терник, сивовусий Яворницький, як з-під землі
виник - з махновців (чому тут у закритому скла-
ді "о"? - В.Ч.) багато хто знав його у лице". А
далі на цілу велику сторінку триває суперечка
"розлючених махнівців" із "козарлюгою" Явор-
ницьким, і дійшло до того, що сам Махно "лютим
викриком" гукнув свого "джуру Ягора" (тобто
Картатого) та "ткнув йому в руку наган.- На!
Укокош! - кивнув на Яворницького.- Ціле війсь-
ко він наше образив".

Але тут треба було Олесеві Гончареві "реа-
білітувати" "позитивного героя" Картатого, і
він написав: "Ноги підкошуються хлоп'яті, в о-
чах темніє. Вислизнув із рук наган, упав на зем-
лю.- Не буду! - Чого? - Не буду... і тільки!"

За таку "сміливість" Махно не покарав Яго-
ра. А з Яворницьким далі "полемізував". Він на-
віть "кликнув, вигукнув з натовпу Барона, одно-
го з найязикатіших своїх теоретиків", щоб той
пояснив "темному" Яворницькому, що таке анар-
хізм. А цього Барона, "набатівця" (тобто члена
анархістської організації "Набат", жиди, що іс-
торично виступав під псевдонімом "Волін") Ол.
Гончар зобразив цілком карикатурно. А коли Мах-
но "напився люто. І, як водиться в таких випад-
ках, всіляко виявляв презирство воштивим своїм
теоретикам"... "а плеяду(?) теоретиків на чолі
з Бароном посадив довкола вогнища і наказав
поскидати сорочки" та "витрушувати" з них "во-
ші"... Отака в цьому творі нісенітниця! Адже
ці "набатівці" видали пізніше в Парижі Махно-
ві спогади!

А оте в Махновій мові "і тільки", ужите в
цьому розділі кілька раз, може свідчити про те,

що Олесь Гончар читав мою повість "Українці", а я в цій повісті зафіксував цю прикмету Махнової мови, узявши її із спогадів Фотія Мелешка, який був у війську Махновім. Я показав махнівців не "в степах" та "лісах", як це зробив Олесь Гончар, а в місті Катеринославі, що його зайняв був на якийсь час Нестір Махно, і його "теоретики" видавали в цьому місті газету "Путь к свободе - Шлях до волі" (але тексти були тільки російські). Показав я Махна і в музеї Д. Яворницького, як також і реально-правдиву постать цього останнього.

Звичайно, про Махна й махнівщину ніхто з нас українських письменників, не може писати схвалено, - не схвалив і я в цій повісті нічого з махнівського "господарювання" в Катеринославі, подавши, між іншим, іронічно-жартівливо Махнові відвідини музею. Але так спотворювати історичну дійсність, як це зробив підневільний Олесь Гончар, справжній письменник у вільному світі не може! Я ще негативніше, сатирично зобразив махнівщину в своїм віршованім творі "Ісько Гава". Писав про Махна й В. Підмогильний у романтизованім творі "Третя революція". Між іншим, Фотій Мелешко мені казав, що Махно не був п'яницею, але це не значить, що він не був для нашого народу шкідливий!

Серед негативних персонажів "Собору" Олесь Гончар епізодично згадав одного сталініста (він же писав після того, як Хрущов "розвінчав" Сталіна), який писав "доноси" та вимагав від Лободи-кар'єриста, щоб той повісив на стіні прихований у нього, в Лободи, портрет цього "тирана".

Є в "Соборі" наприкінці тексту ще один екскурс під заголовком "Пхілайське вогнище" як *Forgeschichte* Баглая-старшого, але я вже згадував про його псевдоідею - "українську металургію", а решта змісту в цьому екскурсі - тільки казочка. Оце таке склалося в мене уявлення про зміст

та форму поновно тепер на Україні "голосного" роману Олеса Гончара "Собор", хоч про форму я ще всього й не написав, бо до неї належать ще мова та мовостиль. Можливо, що компетентним читачам дещо "скажуть" про те й ті маленькі цитати, що я їх понаводив у деяких місцях свого тексту, але для повного зрозуміння його недоброї мови цього мало.

Отож тепер я почну своє поцінування мови в цьому творі Олеса Гончара, сказати б, трохи здаєка, з того, що його не Гончар започаткував, — про потребу розрізняти в іменнях людей інтимно-голубливі форми, уживані в родинних взаєминах, та метричні чи паспортні, уживані в суспільно-прилюдних умовах. От наша геніяльна Леся Українка, яка мала метричне ймення "Лариса", в одному своєму листі до когось із своїх близьких людей (я тепер не пригадую, до кого саме, можливо, до дядька М. Драгоманова), що її в родині вирішили називати "Лесею", і це, на жаль, увійшло в її літературний псевдонім. Хронологічно близький до неї теж талановитий наш поет Олександр Кандиба, мабуть, з огляду на "непоетичність" його прізвища, назвав себе псевдонімом "О.Олесь", і його вже не можна розкривати як "Олександр Олесь", хоч це зробили на Україні, видавши за хрущовської "відлиги" збірку вибраних його поезій, та ще й уживши щелеполамної русифікованої форми "Олександр". Є де в історії нашого письменства Олесь Досвітний... Але ці псевдоніми повиникали тоді, коли ще наша літературна мова не була унормована. А що цієї ненормативної форми ужив для свого літературного ймення й Олесь Гончар, то доводиться тільки здивуватися! Адже він почав писати й друкуватися після українізації на Наддніпрянщині в 20-х роках, коли були понаписувані такі підручники, як "Норми української літературної мови" О. Синявського тощо. А як узяти на увагу те, що в його мові взагалі бага

то не тільки лексичних, а й морфологічних та синтаксичних помилок, то доводиться ще більше здивуватися. А він же має формально добру освіту! У довіднику "Письменники Радянської України" (Київ, 1970 р.) написано, що він закінчив Харківський технікум журналістики, а після війни — Дніпропетровський університет, де, між іншим, тоді був професором, керівником катедри української літератури мій брат Іван, у літературних творах та в наукових працях якого мова добра, — тож чому Олесь Гончар не навчився в нього доброї мови? Якщо в русифікованому правописі він, Олесь Гончар, зрозуміла річ, не міг нічого змінювати, то в лексиці, в морфології ніхто не міг його примусити вживати тих чи інших слів, тих чи інших форм. А з особливою прикрістю я мушу засудити його свідомо, як про це він в одному місці в своєму тексті написав, утворювані слова, які просто спотворюють його мовистиль. На жаль, він, утворюючи непотрібні для белетристики слова, у металогічній термінології вживає просто русизмів. А я ще в Дніпропетровському 1929 р. переклав книжку "Розливання сталі" з українськими термінами і пізніше, в своїй повісті "Загибель Перемітька" їх ужив.

Отож якщо обминути тепер наявність у Гончаровім тексті "мінуси" примусово-русифікованого правопису (напр., відсутність літери "г" навіть для таких споконвічно-українських звучань, як "гелгати", "гава" тощо, якої радянські українські мовознавці не відважилися відновити й за хрущовської "відлиги", або написання фрикативного дзвінкого іншомовного звуку "h", наприклад, у німецькому йменні "Генрик", як "Хенрик"), то й тоді мені доведеться констатувати абсурдність у "Соборі" для другої половини ХХ ст. його мови та мовистилью. Адже навіть ще в дореволюційних прозаїків, таких, наприклад, як С. Васильченко, чи в таких "радянських", як М. Стельмах, не кажучи вже про мої написані "захаявно"

в СРСР твори, як от повість "Люди в тенетах", друкований текст якої, на жаль, уже тут, у вільному світі значно попсував своєю "самоцензурою" галицький видавець І.Тиктор.

А тепер, нарешті, конкретно. Олесь Гончар чомусь назвав своє робітничє селище, "Зачіплянкою", за яку нібито "зачіпалися" колись ті козаки, які мандрували до Січі, хоч, напевно знав, що в околицях м.Дніпропетровського такі колишні села називаються "Мануйлівка", "Чечелівка", "Діївка", — отже, й у нього могла бути "Зачепилівка", хоч я такої назви не пам'ятаю. Колгоспне село в нього зветься "Вовчуги"...Прізвища навіть його "позитивних персонажів" нетипові для української мови або й прикрі. От його два "Баглаї" означають "ледарі". Не дуже добре й "Картатий" чи навіть "Лобода". А вже такі прізвища негативних у нього персонажів, як "Таратута" чи "Шереперя" в російських перекладачів можуть викликати тільки глузування з "хахлів". Чомусь Олесь Гончар не вжив для своїх героїв ані раз найтиповішого українського прізвища з наростком — "енко", якого немає ні в одній із інших слов'янських мов, в тому числі й у російській (якщо не рахувати перевертнів типу "Свтушенко", "Черненко"). Цієї форми Гончар тільки раз ужив для Баглая-молодшого як побутової прозівки "Багласнко". Як я напишу далі в прикладах із морфології, в Гончара в цьому творі (я тепер не пам'ятаю й не маю в своїй хатній книгозбірні його раніших творів) наявна схильність до такої "згрубілости", як ув "описі" Д.Яворницького, "кремезнящий" тощо. Та й ув іменниках у нього такі слова, як "гайдуряка", "варакута", "козацюра". Але (це вже "на жаль") голубливі форми йменнів у нього всі російські: "Блька", "Володька", "Вітя" тощо. Але й за наявності в його мові цієї чужої "голубливості" його мовистиль не втрачає своєї, сказати б, "кострубатості". Цю негативну прикмету Гончаревої мови й

мовостилю збільшує й наявність сили-силенної росіянізмів, в тому числі й стовідсоткової металургійної термінології, за винятком, може, тільки "виливниці" (рос. "изложница"). Дратують мене його непотрібні, але численні "новотвори": "жевриво", "ожить" (від "юга"), "буїнились".

У морфології його великий мінус - уживання невластивих для української мови активних та пасивних дієприкметників. А отецтва він уживає навіть із голубливим іменням: "Леся Хомівна". Ба й окремо: "Оврамівна". Із Гончарової синтакси я можу навести навіть таке: "Постачають Зачіплянку нафтою", замість "постачають Зачіпланці нафту".

Звичайно, це ще не вичерпна характеристика мови й мовостилю в романі "Собор" Олесе Гончара, але й сказане в мене дуже знецінює форму цього твору. Звичайно, на жаль!

А взагалі сказавши, я був би радий і охоче похвалив би цей і тепер "голосний" на моїй батьківщині Україні твір відомого письменника, якби знайшов у ньому відповідні якості як підставу для такого поцінування.

Ніжніша примітка. Я можу тепер признатися, що свого часу, ще після першого прочитання "Собору" я надіслав Олесеві Гончареві анонімно виправлення багатьох його мовних помилок, - тож було б мені цікаво довідатись, чи він у другому українському виданні хоч щонебудь по-виправляв. В.Ч.

ЩЕ ОДИН ВОРОГ МОЄЇ АДІГЕЙСЬКОЇ ТЕОРІЇ

До двох "активних" ворогів моєї адигейської теорії Я.Рудницького та В.Лева, згаданих у короткій примітці до першої статті цієї книжки, приєднався ще один ворог, ворог-ігнорант Роман Кухар. Це той Кухар, що колись запропонував був мені спільно "засипати Збруч" "обмінними рецензіями". А що я тоді відмовився від такої з ним "співпраці", то він тепер зігнорував моє безпрецедентне в історії індо-європеїстики наукове відкриття - адигейську теорію! Це він зробив у своїй статті "Наші забуті прадіди" з підзаголовком "(Від доби кімерійців -? - до антиків)", надрукованій у ж. "Визвольний шлях", кн. 2 за 1988 рік. Але уже в цьому своєму заголовкові він виявив своє неучтво, уживши слова "прадідів" замість "пращурів", бо ж ми походимо не тільки від "прадідів", а й від "прабабів"!

У цій своїй праці він згадує не тільки наших давніших істориків (між іншим, безіменно) - "Грушевського, Томашівського, Крип'якевича, Щербаківського й Пастернака", а й "новіших дослідників української стародавності... напр. (його слово - В.Ч.) Ю. Лісовий, О. Дrajн'овський, Р. Драган, І. Білик", а В. Чапленка в нього немає! А група "з іменами" в нього подана як українсько-патріотична, що нібито захищала в своїх дослідках "українського суверена на землях батьківщини (чомусь це слово в нього з малою літерою! - В.Ч.) з роду в рід"... А от він чомусь не згадує про те, що навіть Богдана Хмельницького московські царі називали "черкаским гетьманом Богданом Хмельницким", а М. Костомаров у своїй повісті "Черниговка" зобразив "черкашенку изумительной красоты" - "черкашенку", а не "українку". Ну, а "черкаси" - це ж від адегейського племені "черкеси". Ба, навіть у Т. Шевченка

немає ще назви "українець" чи "українка", хоча назва "Україна" є. Шевченко вживав слова "козак" на означення людської одиниці нашого етносу. Напр., у контексті "це як були ми козаками, а унії й не чуть було..."

Якщо мати на увазі кіммерійців, то Кухар згадує за Геродотом Кіммерійський Боспор та країну Кіммерію, тобто протоку між Чорним та Озівським морями та територію сучасної Кубанщини, де й тепер, тільки вже в горах живуть адигейці. Але він згадує тільки якихось "кавказців", а не адигейців! А коли він націлювся "з'ясувати й антів, то не згадав моєї статті "Хто такі були анти?" яка була надрукована також у ж. "Визвольний шлях", кн. 5 за 1975 рік.

А моя адигейська теорія викладена аж у трьох книжках "Адигейські мови - ключ до таємниць нашого субстрату", Нью-Йорк, 1966, "Нові знадоби до етногенези слов'ян та інших народів", Нью-Йорк, 1967, "Підстави адигейської теорії", Мюнхен, 1971 - 1972.

І вже в першій із цих книжок я назбирав стільки етимологій, у яких я позареєстровував та поз'ясовував за допомогою даних із адигейських мовних явищ, що збереглися і в українській мові і що не були до мене з'ясовані в старому історичному мовознавстві.

У цій малій нотатці немає потреби подавати сучасні українські прізвиська, топоніми, гідроніми назви старих українських міст, включно із західноукраїнськими, - я тільки відсилаю читачів до отих моїх книжок. І між іншим згадаю декілька своєрідних ідіомів, що збереглися до нашого часу в українській та в адигейській мовах. От у першій моїй книжці на стор. 55 я згадав ідіом моєї матері (село Миколаївка на Дніпропетровщині), яка казала, як хтось помалу й мляво щось робить "кеді-не-кеді". А в адигейській мові є вислів "к'ьедэ-недэ" з таким же значенням. У другій книжці на стор. 4 є ще "ефективніший" ідіом, ⁶⁰

він зберігся в галичан, тобто далеко від Боспо-
ру Кіммерійського. Його вживає моя дружина-га-
личанка. Це: "лапу-цапу", а в адигейців "Ізпэ-
цыпэ", а в обох цих висловах значення - роби-
ти приблизно, недбало, аби-як...

-.--.-

ВІН БУВ ТИТАН...

Шевченко лиш збудив хаос.
Є.Маланюк

Чи він збудив лише хаос,
Зробив безладдя без потреби?
Ні, він з'явивсь, предтеча гроз,
Як знак новий на наших небі.
Велику борю віщував,
Що мала наш народ збудити,
В огні, у полум'ї заграв
Щоб ворогів його судити...
Він був титан! У боротьбі
Стояв він, скеля непоборна,
І марно буряний прибій
Та темних сил навала чорна
На нього йшли, і вороги
Даремно били в серце, груди.
Він знав: не стане їм снаги, -
Засяє сонце, встануть люди,
І щастя буде задля всіх.
Добра він щиро людям зичив,
Коли сказав був: "Возвеличу
Малих отих рабів німих,
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово..."

І те слово,
Дзвінка, нечувана обнова
Заграла дзвонами пісень...
Він не хаос збудив, а день!

ЩЕ ПРО АДІГЕЙСЬКІ ПОТОКИ

У своїй книжці "Підстави адигейської теорії" (Мюнхен, 1971 р.), в її розділі "Світове лексико-семантичне плетиво" я визначив умовний вислів "адигейські потоки" так: "Трудно сказати, що з топо-, гідронімічних та ономастичних явищ залишилось від предків адигейців як здогадних протоіндо-європейців, а що рознесли пізніше властиві індо-європейці як їхні нащадки" (стор. 47). У це "плетиво" я "вплів" відповідні слова та назви Східньої та Західньої Європи, всієї Азії, з Далеким Сходом, з Японією та Філіппінами включно, а також слова з Індонезії, Цейлону, Мадагаскару, завершивши це етимологіями назв "Аляска", "Мехіко" - "Мексика" в Америці.

"Адигейський потік" у південносхідньому напрямі, через Нову Зеландію аж до Мехіко включно я обґрунтував на теорії "понтійської мандрівки народів" Р. Гайне-Гельдерна, викладеної в його праці *Das Tocharerproblem und die Pontische Wanderung* (Мюнхен, 1951 р.), побудованій на археологічних даних. Але цей останній (південносхідній) напрям у мене тоді не був ще достатньо заповнений відповідними етимологіями, - через те тепер і виникла потреба в цій додатковій статті. А можливо ця стаття стала внаслідок призбирання в моїм "етимологічному господарстві" відповідного мовного матеріалу. Певний поштовх щодо цього дали й дописи в пресі деяких аматорів, що закликали мовознавців з'ясувати походження цього матеріалу.

З українських дописувачів-мандрівників я маю на увазі статтю Ол. Підгородецького "Як далеко сягає пам'ять історії?" що була надрукована в "Свободі" з 23 червня 1971 р. Ол. Підгородецький писав: "Дуже добре, що наші науковці подорожують та роблять із тих подорожей під-

сумки. На жаль, не всі ці підсумки такі, щоб можна було ними захоплюватись. До них належить стаття Яр. Рудницького, поміщена в "Свободі" під заголовком "На Філіппінах без Влеса". Наприкінці свого допису Ол. Підгородецький висловив побажання щодо справжніх "студій над цими справами". І він, проглянувши видання "Aboriginal words of Australia" (Ліверпул, 1965 р.), подав список слів австралійських тубільців, серед яких (слів) є схожі звуковим складом та семантикою з індо-європейськими, в тому числі й з українськими словами.

Один український читач газ. "Новое русское слово" надіслав мені витинок із неї (на жаль, на витинку немає дати) "Тасмниці переселення на родів" якогось Вл. Рудинського, виразного аматора, що теж, навівши список слів з малайської мови, висловив побажання щодо з'ясування їхнього походження. Нарешті, я маю цілу книжку аматора Charles Berlitz, "Misteries from forgotten worlds" (Нью-Йорк, 1973 р.), виданої, як бачимо, на два роки пізніше після видання моєї книжки "Підстави адигейської теорії" (а написав я її ще раніш). Ч. Берліц, зібравши в цій книжці великий матеріал з археології, геофізики, з історії матеріальної культури, з історичних легенд та світового фольклору, на сторінках 181 - 192 подав лексико-семантичні збіжності, а на початку цього тексту (у нього це не розділ) написав так: "Але є інший, сильніший зв'язок у пам'яті рас - пам'ять у мові. Цікаво відзначити, що мовні звуки, найефемерніші, такі, що легко змінюються, як засоби взаємлення збереглися на протязі незчисленних поколінь, з багато давніших від наших найдавніших записів епох, а в деяких мовах вони збереглися від передісторичних часів аж до наших днів" (стор. 181).

Ч. Берліц охопив своїм матеріалом той самий ареал, що й у мене, - Японію, Гавайї, Океанію, Америку. Але він, як нелінгвіст, тільки сконстатував лексико-семантичні збіжності, - не проети-

мологізував їх. Його книжка, як я сказав уже, взагалі аматорська, хоч він, писавши її, консультувався в багатьох різних фахівців, їм дякує наприкінці своєї книжки, а також подав бібліографію на більше як двох сторінках. У різних, немовних питаннях у нього чимало й не переконливих, ба й фантастичних гіпотез, як про це свідчать і надруковані на обкладинці "рекламні" питання: "Давні астронавти? Наші пращури? Втрачений континент?" Ці питання можуть насторожувати фахівців-науковців, але для мовознавця наведений у нього лексичний матеріал як такий не викликає сумніву, бо кожен може перевірити цей матеріал за відповідними словниками. Не можна також не згоджуватися з ним, що наявність у різних неіндо-європейських мовах згаданого вище ареалу індо-європейців - це "прослідки", що їх залишили міграції народів та завойовування, а не споконвічні явища тих мов. Це узгоджується з теорією полігенези (якої й я дотримуюся), а не моногогенези (якої дотримується, наприклад, італійський мовознавець Тромбетті, зрештою, теж напіваматор) виникнення людських мов (так само, між іншим, як і людських рас).

Погляд Ч. Берліца так само, як і мої попередні думки, виправдується й теорією понтійської мандрівки народів (хоч він, Берліц, цієї праці й не згадав у бібліографії). Ч. Берліц, як і Гайне-Гельдерн, вважає, що міграція йшла й із заходу на схід, хоч у припущенні, що вона могла йти й через теперішній Атлантийський океан, тобто із сходу на захід, але він спирається на сумнівній гіпотезі про затонулу Атлантиду, тим часом як тепер є певніші про це дані, про які я скажу далі.

У самій назві "понтійська мандрівка" є пряма вказівка на район Чорного моря чи, власне, територію України й Кавказу як місце початку цієї міграції. Це останнє тим імовірніше, що ба

гато сучасних антропологів та мовознавців пра батьківщиною індо-європейців вважає саме ці землі - Україну й Кавказ (адже й біла раса в антропології називається "кавказькою"). Я ще в отій своїй книжці "Підстави адигейської теорії" згадував про те, що маорійці Нової Зеландії ще й досі зберігають переказ, що їхні предки прибули з Кавказу. А от у "Післяслові" до фантастичної повісти двох авторів Г. Гаррісона та Л. Стовера "Stonehenge" (Нью-Йорк, 1972 р.), що його, "Післяслово", написав Стовер, який консультувався в керівника Секції мовознавства й антропології Іллінойського інституту технології В. П. Остіна, читаємо таке: "У третьому тисячоріччі (перед нашою ерою - В. Ч.) виникла ман дрівка народів з Південної Росії (України - В. Ч.). Ці неолітичні племена привабила цивілізація на півдні, в Месопотамії... Це були войовни чі пастуші племена, озброєні кам'яними сокирами, робленими за зразками сумерійських бронзових сокир" (стор. 247). Про те, що це були індо-європейці, видно із сказаного на наступній сторінці, де йде мова про рух цих озброєних кам'яними сокирами людей ще й у західньому напрямі: "До центральної й північної Європи озброєна кам'яними сокирами народність примандрувала близько 2500 років перед нашою ерою... І ці люди говорили індо-європейською мовою, яка розпалась на грецьку, санскритську (? - санскрит - літературна мова - В. Ч.), кельтську й сотні інших мов після того, як вони (ці люди) розійшлися з України (так ув автора - В. Ч.)". Носії цих мов були білої раси, тим часом як в Азії спотинуву були люди жовтої раси, з усіма своїми антропологічними прикметами. Але ще в своїй книжці "Підстави адигейської теорії" я відзначив наявність народности айну на Далекому Сході (в північній Японії, на Сахаліні) з ознаками білої раси. Так само в Полінезії ще й тепер є високі на зріст, білошкірі, з хвилястим волоссям тубільці, які,

проте, мають уже й деякі неіндо-європейські риси, наприклад, приплюснутий ніс, а ці риси вони набули внаслідок асиміляції з давнішими тубільцями цих островів.

Якщо мати на увазі етнічну приналежність давніх завойовників, що йшли на південь і схід, то це були, за визначенням Р. Гайне-Гельдерна, киммерійці, тохари, траки, кавказькі племена та іллірійці, а з-між них мілітарно найсильніші були киммерійці. А що я вважаю киммерійців предками сучасних адигейців, то для етимологізації тих слів та назов, що їх подали Ол. Підгородецький, В. Рудинський та Ч. Берліц, мій адигейський ключ надається цілком логічно.

Якже мати на увазі можливість "адигейських потоків" із сходу на захід, то можна взяти за підставу оті твердження Л. Стовера про мандрівку індо-європейців з України в Західну Європу і, приєднавши до цього "руху" найновіші відкриття (археологічні, історичні) в Америці, перекинути "мости" через Атлантийський океан. Ці відкриття показали, що люди із Західної Європи та з Середземномор'я ще за 2500 років перед Колумбом переселялися до Америки і тут помішалися з індіанцями, залишивши в їхніх мовах певні "прослідки". В середині 1975 р. в штатах Вермонт і Нью-Гемпшир знайдено кромлехи (це кельтське слово, американці їх називають "stonehedge" – круглі або квадратні огорожі із великих кам'яних плит та стовпів, з написами на них – такі "будівлі", які й досі збереглися з бронзової доби у Франції та Англії). Знайдено також надмогильні плити з написами, викарбуваними на них. Це були кельти, як про це свідчить і мова тих написів. А цю свою колонію новоприбулі називали "Аяргалон", що значило "країна по той бік заходу сонця". У райони Мексиканської затоки переселялися лівійці та єгиптяни, що мали свої колонії над р. Міссісіпі, а також баски, які селилися в теперішній Пеннсільванії. Най-

...наше перед Колумбом прибули до Північної Америки скандинавці, від яких залишилися в мові алонкійських індіан морські терміни.

Я взяв ці останні інформації із статті Л. Яцкевича "Америка перед Колумбом", що була надрукована в "Свободі" 11 лютого 1977 р. На жаль, він не подав ні одного джерела, хоч і навів одну цитату в лапках та прізвище проф. А. Таттена.

У цій своїй статті після вище викладених інформацій я обмежуся тільки зіставленнями, без етимологізації, та ще й переважно тільки тих слів, для яких є відповідники і в українській мові. А латинські написання я подаю з англійського правопису.

Із слів, наведених у списку Ол. Підгородецького, це будуть такі: "kia" - дерев'яний спис, укр. "кий"; "keda" - бумеранг, укр. "кид-ати"; "kruwe" - кров, кривавий, укр. "кров", "кривавий"; "maroo" - чорний, укр. "морок", "мара"; "dooliba" - лисий, укр. "дуліб" - назва давнього племені волинян, можливо, й "дуля" - із садовини "груша" або й, може, комбінація з трьох пальців; "goobita" - дівчина, укр. галицьке (й польське) "кубіта" й "кобіта", жінка.

Із слів, поданих у В. Рудинського як малайські слова, я можу взяти тільки "dua" - укр. "два", бо решта потребувала б складної етимологізації, а самого зіставлення не досить.

У Ч. Берліна більше цікавих і переконливих зіставлень, але серед них мало таких, до яких відповідники є й в українській мові. Це індіанська назва князя (в тих індіан, що живуть в Андах) "maluku", а ця назва поширена як прізвище в Індонезії (був міністер закордонних справ "Малік"). І це прізвище є в росіян "Маликов", а також в українців - письменник "Малик", "Малкович". А ось індіанське (з мови кечуа) "kiri" - шкіра, укр. "шкіра". З цими словами споріднене й маорійське "kara" - шкіра, а також українське й російське "кора" (дерева). Гавайське "mana'o"

- думати, укр. "мана" - привид, щось уявне ("ману пускати"), а також "су-м(ь)н-ів" (тут корінь а також старослов'янське утворенням рос. "м(ь)н-ение"; англійські "mind" (чит. "мі:н") - думати, "mean" - думка. Якщо мова про Гавайї, то можна ще згадати тут те, що його 1975 р. занотувала "мандрівниця" Ганна Черінь із мови гавайських тубільців у своєму репортажі, надрукованому в газ. "Свобода", а саме; "чічі", що значить "матір не молоко", і вона порівняла це з укр. дитячим "циця", а "туту" - з укр. "тато"...

Але чи не найцікавіші збіжності я виявив ось у цьому: старовавилонське "laklak" - "великий птах", індіянське (мова кечуа) "lleka-lleka" - чапля, укр. "лелека", а М. Фасмер зареєстрував у своєму німецькомовному словникові російської мови рос. "леклек" - чапля. Ці дуже віддалені історично й територіально одне від одного слова показалися мені такими цікавими, що я їх докладно проетимологізував за допомогою мого адигейського ключа і так довідався, що первісне значення слова "лелека" було "довгонога".

А що західньоукраїнська назва кажана "лилик" своїм звуковим складом дуже близька до цієї групи слів, то я й це слово проетимологізував. Але ця моя етимологія виявила, що первісне значення цього слова було інше: "кровожерний" (адигейське "лъы" - кров, західньоукраїнське слово "лик-ати" - ковтати), бо деякі види кажанів живляться кров'ю тварин...

А вже тоді, як оця моя стаття давно була написана, я прочитав у газ. "Українська думка" з 20 жовтня 1983 р. в статті Йо. Перканюка "Скільки мов у світі" таке: "Лінгвісти встановили, що в мові кечуа, яка була офіційною в державі інків, налічується понад тисячу коренів священної мови давніх індусів - санскриту." На жаль, автор статті не назвав ні одного "лінгвіста" як "свідка" цього дивовижного явища.

А я ж сягнув своєю адигейською теорією аж

до етимології "Мексіка", "Мехіко"! Це я зробив у своїй книжці "Підстави адигейської теорії", на сторінках 62-63, як про це згадано на початку цієї статті. А при цій нагоді я не можу не згадати й просто дивовижної збіжності форми на -"тль", наявної, наприклад, в адигейських прізвищах "Гайдагатль", "Хоретль" і в слові "томатль" (помідор), що його взяли європейці із Мексики, відкинувши -"ль", в наслідок цього й виникла форма "томат". А складник -"ль" походить із адигейського абруптивного передньоязикового спіранта -"лї".

ДУМА ПРО БАБУ ЯВДОХУ НЕГУМЕНУ

(Речитатив)

Ще Нечуй-Левицький теє добре знав
І в своїх славнозвісних творах написав,
Що споконвіку й донині
У нашій славній Україні
Було тільки дві баби сварливі:
Одна баба Параска,
Друга баба Палажка...
Та от тепер вириискалась іще й третя,
вже справжня фурія в гніві,
Та ще й письменниця трохи -
Баба Явдоха.
Чапленка вона як "гризнула"!
З усіх сил як лайнула!
Лайки такої ще Україна ніколи не чула!
І сякий... І такий...
І перетакий...
І хай тебе... І бодай тебе...
Що ти мене зважився вчити,
Сечі священних корівок не дозволяєш пити
Та фалоса шанувати...
Стонадцять тобі болячок, проклятий!
Нехай тобі біс!
А наостанку ще й дулю скрутила велику -
Та тиць Чапленкові під самісінький ніс!
Та тиць йому в пику!

Аж йому в носі закрутило,
 Аж світ йому став немилий...
 Та, либонь, так йому й треба,
 Щоб не дер кирпичи до неба
 Та не важився кожного "кусати"
 (Тобто к р и т и к у в а т и)
 Та ще й смикати таких кішок, як баба Явдоха,
 за хвіст...

- - - - -

Такий цієї думи зміст.
 А мораль, думаємо, всяке зрозуміє:
 Те Чапленко жне, що сам сіє...

Кождо баби Явдохи, то виявляється,
 Що не вона, а критик Чапленко, назвавши її
 нісенітницю "нісенітницями",
 а "чаромутіє" - "каламуттям",
 "по-базарному" лається...

Примітка. Слова в лапках "гризнула", "по-ба-
 зарному" та "кусати" - з лексикону
 авторки роману "Позолочений плуг",
 тобто Докії Гуменної.

З М І С Т

Кому повім печаль мов?	3
Відкритий лист до Любови Дражевської	13
Коротко про урочисте "святкування" 80-річчя. І. Кошелівця та його "перелісторію"	20
Моя коротка інформація про мою трагедію, "чий злочин?"	25
Як нечесно "відповів" "мій приятель (переважно листовний)" Петро Одарченко на мою статтю "Я протестую!"	34
Плювок "геніального Лимана"	60
Про першу публікацію роману "Собор" Олесея Гончара	61
Це один ворог моєї адигейської теорії ...	76
Він був титан... ..	78
Ще про адигейські потоки	79
Дума про бабу Явдоху Негуменну	87

КНИЖКИ ВАСИЛЯ ЧАПЛЕНКА

Красне письменство

МАЛОУЧОК, збірка оповідань /1927 р./
ПІВОРІЗ, історично-побутова повість /1943 р./
НА УЗГІР'І КОПЕТ-ДАГУ, повість /1944 р./
ЗНАЙДЕНИЙ СКАРБ, історично-побутова комедія /1944 р./
МУЗА, збірка оповідань /1946 р./
ЛЮБОВ, збірка оповідань /1946 р./
УВЕСЬДЕНЕЧКИ, оповідання про дітей /1948 р./
ЧОРНОМОРЦІ, історичний роман /перша частина - 1948 р./
ІСЬКО ГАВА, віршована сатира /1949 р./
У ПЕТРЯХ КОПЕТ-ДАГУ, повість /1951 р./
ЛЮДИ В ТЕНЕТАХ, сатирична повість /1951 р./
ЧИЙ ЗЛОЧИН? - драма /1952 р./
ПІВТОРА ЛЮДСЬКОГО, повість /1952 р./
ЧОРНОМОРЦІ, історичний роман /цілість - 1957 р./
ЗОЙК, збірка оповідань /1957 р./
УКРАЇНЦІ, повість /1960 р./
ЗАГИБІЛЬ ПЕРЕМІТЬКА, повість /1961 р./
ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ, збірка п'єс /1961 р./
ПІВОРІЗ, історично-побутова повість/нова редакція -
СПРАГА БЕЗСМЕРТЯ, збірка оповідань/1969 р./ 1965 р./
МОЇ ВІРШІ, збірка /1974 р./
ЙОГО ТАЄМНИЦЯ, повість /1975 р./
СУМНА ДОЛЯ ДОБРОДІЯ БЕЗОРУДЬКА, повість /1975 р./
ПІСНЯ ПРО ЧАЙКУ-НЕБОГУ, збірка оповідань і п'єс/1977/
БЛИЗЬКЕ Й ДАЛЕКЕ та інші твори /1978 р./
МІЙ ГОЛОС У ПУСТЕЛІ, белетристика й полеміка /1979 р./

Наукові праці

СОНЕТ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ, історично-теоретична роз-
УКРАЇНІЗМИ В МОВІ М.ГОГОЛЯ /1948 р./ відка/1929 р./
МОВА "СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІ" /1950 р./
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА, її виникнення й розви-
ТОК, т. I /1955 р./
ДЕЩО ПРО МОВУ, збірка теоретичних статей /1959 р./
ПРОПАЩІ СИЛИ, історично-літературний дослід/1960 р./
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА, її виникнення й розви-
ТОК, т. II, вип. I /1962 р./
АДИГЕЙСЬКІ МОВИ — КЛЮЧ ДО ТАЄМНИЦЬ НАШОГО СУБСТРА-
ТУ /1966 р./
НОВІ ЗНАХОДИ ДО ЕТНОГЕНЕЗИ СЛОВ'ЯН ТА ІНШИХ НАРОДІВ,
етимологічні дослідження /1967 р./
ІСТОРІЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ /1970 р./
ПІДСТАВИ АДИГЕЙСЬКОЇ ТЕОРІЇ /1971 - 1972/
ПОХОДЖЕННЯ НАЗОВ "РУСЬ", "РОСЬ"... /1973 р./
ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩ НА - "-УК"... "-ЧУК"
/1973 р./
МОВНА ПОЛІТИКА БІЛЬШОВИКІВ НА УКРАЇНІ В 1950-1960-их
РОКАХ, дослідження й публіцистика /1974 р./
МОВНА ПОЛІТИКА БІЛЬШОВИКІВ, спроба історичної аналі-
зи /1976 р./

Кому повім печаль мою? Збірка статей (1968 р.)